МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота бакалавра

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА

Виконала: студентка 5-го курсу,
гр. 6.2319-ср-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.А. Макайя

Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.філос.н. Маловічко О.В.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.філос.н. Широбокова О.О.

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Макайя Олені Анатоліївні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Соціальний супровід уразливих категорій жінок в умовах прифронтового міста
керівник роботи Маловічко Олена Владиславівна, к.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «18» січня 2024 року № 76-с

2. Строк подання студентом роботи 21 травня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник: у 2-х кн. Кн. 2 : Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. Київ : Либідь, 2006. 560 с.; Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. [та ін.]; за ред. Волинець Л. С Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.; Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.; Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / ред. З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми соціального супроводу уразливих категорій жінок. 2. Уточнити зміст головних понять дослідження: «соціальна робота», «жінки», «соціальний супровід», «складні життєві обставини». 3. Обґрунтувати основні принципи та методи дослідження соціального супроводу уразливих категорій жінок. 4. Охарактеризувати жінок уразливих категорій як клієнтів соціальної роботи. 5. Вивчити специфіку діяльності жіночих громадських організацій у здійснені соціального супроводу уразливих категорій жінок. 6. Дослідити соціальний супровід процесу адаптації уразливих категорій жінок в нових соціальних умовах. 7. Проаналізувати програми підтримки уразливих категорій жінок у прифронтовому місті на

прикладі діяльності БО «БФ «Позитивні жінки Запоріжжя». 8. Розробити рекомендації щодо здійснення соціального супроводу уразливих категорій жінок у прифронтовому місті.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Маловічко О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2024	02.02.2024
Розділ 2	Маловічко О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2024	11.03.2024
Розділ 3	Маловічко О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2024	03.04.2024

7. Дата видачі завдання 18 січня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2023	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2024	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2024	*виконано*
4.	І розділ	Лютий 2024	*виконано*
5.	ІІ розділ	Березень 2024	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Квітень 2024	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2024	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень 2024	*виконано*

Студент _____ О.А. Макайя

Керівник роботи _____ О.В. Маловічко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 70 сторінок, 48 позицій у списку літератури.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ЖІНКА, СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД, СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ

Мета дослідження: вивчення особливостей соціального супроводу жінок уразливих категорій в умовах прифронтового міста.

Об'єкт дослідження: жінки уразливих категорій.

Предмет дослідження: соціальний супровід уразливих категорій жінок в умовах прифронтового міста.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, індукція, систематизація, аналогія, аналіз документів.

Гіпотеза: ефективності соціального супроводу жінок уразливих категорій сприятимуть різноманітність соціальних програм, спрямованих на адаптацію до нових соціальних умов.

Висновки:

1. Соціальний супровід жінок є важливим напрямом соціальної роботи, особливо сьогодні, в умовах військового стану. Ключовими в роботі з жінками є принципи превентивності, комплексний і диференційований підхід, врахування соціокультурних і психофізіологічних особливостей жінок у процесі соціального супроводу та надання їм соціальних послуг.

2. Жінки уразливих категорій часто мають високий рівень мотивації до відновлення свого звичного життя, однак, зіштовхуються з труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків та адаптації до нових умов життя.

3. Адаптація до нового середовища проживання є комплексним і багаторівневим процесом, що стосується всіх сторін побуту та культури.

4. Соціальний супровід уразливих категорій жінок передбачає не лише систему надання індивідуальної або групової допомоги, а, також перетворення суспільного середовища до вимог та потреб даної категорії клієнтів соціальної роботи.

SUMMARY

The qualification work consists of 70 pages and 48 items in the bibliography.

SOCIAL WORK, WOMAN, SOCIAL SUPPORT, DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES

The aim of the research is to study the peculiarities of social support for women of vulnerable categories in the conditions of the front-line city.

Research Object – women of vulnerable categories.

Research Subject – social support for vulnerable categories of women in the conditions of the front-line city.

Research Methods: The research employs analysis, generalization, induction, systematization, and analogy as the primary methods.

Hypothesis: The effectiveness of social support for women of vulnerable categories will be facilitated by a variety of social programs aimed at adapting to new social conditions.

Conclusions: 1. Social support for women is an important area of social work, especially today, in conditions of martial law. The key principles in working with women are the principles of prevention, an integrated and differentiated approach, taking into account the socio-cultural and psychophysiological characteristics of women in the process of social support and providing them with social services.

2. Women of vulnerable categories often have a high level of motivation to resume their usual life, however, they face difficulties in establishing new social ties and adapting to new living conditions.

3. Adaptation to a new habitat is a complex and multi-level process that concerns all aspects of life and culture.

4. Social support for vulnerable categories of women involves not only the system of providing individual or group assistance, but also the transformation of the social environment to the requirements and needs of this category of clients of social work.

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА……6
1.1. Стан наукової розробки проблеми соціального супроводу уразливих категорій жінок……..6
1.2. Характеристика основних понять дослідження: «соціальна робота», «жінка», «соціальний супровід», «складні життєві обставини»……...10
1.2. Принципи та методи дослідження соціального супроводу уразливих категорій жінок……14
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА…….....20
2.1. Жінки уразливих категорій як клієнти соціальної роботи…….20
2.2. Жіночі громадські організації у здійснені соціального супроводу уразливих категорій жінок……29
2.3. Соціальний супровід процесу адаптації уразливих категорій жінок в нових соціальних умовах……..40
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА……..48
3.1. Програми підтримки уразливих категорій жінок у прифронтовому місті (на прикладі діяльності БО «БФ «Позитивні жінки Запоріжжя»)……...48
3.2. Рекомендації щодо здійснення соціального супроводу уразливих категорій жінок у прифронтовому місті……..54
ВИСНОВКИ……...63
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ…….....66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальний супровід жінок був і є важливим напрямом соціальної роботи, особливо сьогодні, в умовах війни. Ключовими в роботі з жінками є принципи превентивності, комплексний і диференційований підхід, врахування соціокультурних і психофізіологічних особливостей жінок у процесі надання їм соціальних послуг та допомоги. В соціальній роботі з жінками виділяються три групи завдань: з реабілітації, з підтримання функціонування та з розвитку. Соціальна допомога здійснюється через надання інформаційних, психологічних, корекційних послуг. При цьому визнано домінуючим принципом інтеграцію індивідуального підходу з комплексною допомогою особистості. Сприйняття жінок як вразливої групи населення та надання їм соціального супроводу, створення додаткових можливостей для участі у прийнятті рішень на рівні місцевих громад, держави, суспільства в цілому та зменшення гендерної нерівності, стають складовими забезпечення сталого суспільного розвитку.

Питання щодо адаптації жінок до нових реалій стоїть зараз досить відкрито, і тому з кожним днем постає все більш гостро. Посилення негативних факторів досить розповсюджене серед жінок, зокрема вони наражаються на небезпеку з боку оточуючих у вигляді сімейної жорстокості; мало оплачуваної праці, в тому числі зниження розміру заробітної плати в порівнянні з заробітною платнею, що надається чоловікам, разом з тим, жінкам нерідко доводиться працювати на декількох роботах. Все це обумовлює складність поєднання роботи та виховання дітей, а також незахищеність категорії жінок молоді мами. Жінки молодого віку більше опікуються за виконання своїх сімейних обов’язків, відповідно народження дітей і їх подальше виховання часто змушує покинути роботу, а жінки в більш старшому віці нерідко залишають роботу через проблеми зі здоров’ям або для того, щоб надавати допомогу у вихованні онуків. Матеріальна відповідальність несе вирішальне значення для жінки, відповідно проявити

важливо. Але велика кількість українських жінок віддають себе переважно вихованню і догляду за дітьми, а кар'єра і робочі будні відходять на другий план. Часто стан матеріального благополуччя змушує жінок працювати на двох роботах, що заважає матері повноцінно виховувати своїх дітей. Відповідно до цього у жінок зважаючи на дану ситуацію нерідко з'являється криза сім'ї, що згодом переростає у більш серйозні наслідки у вигляді розладу психічного стану, почуття непотрібності і самотності, і навіть в більш серйозні проблеми, такі як алкоголізм, залежність від наркотичних засобів, бродяжництво та проституція.

Останнім часом жінки, можна сказати, виживають у мінливих умовах українського суспільства. Їм довелося змиритися з новою самосвідомістю, яка досить швидко поширюється серед інших поглядів на життя. Жінка в сучасних умовах може розраховувати лише на свої сили, відповідальна за власне життя і життя сім'ї, вона прагне ні від кого не залежати, всі ці фактори, власне кажучи, говорять про те, що виживати їй у звичайному суспільстві доводиться нелегко. На жаль нинішня думка суспільства про перевагу чоловічої статі над жіночою давно вкоренилася у стереотипах людей, тому шляхів до вирішення своїх проблем жінка повинна шукати самостійно.

Складне економічне становище в країні певною мірою впливає на нинішній стан жінок , адже зараз вони відчувають труднощі під час освоєння в соціумі і потребують комплексної соціальної допомоги. Таким чином, українські жінки стають повноцінним об'єктом соціальної роботи і потребують уваги з боку соціальних служб. Все це зумовлює актуальність зробленого дослідження.

Об'єктом дослідження виступають жінки уразливих категорій.

Предмет дослідження – соціальний супровід уразливих категорій жінок в умовах прифронтового міста.

Метою дослідження є вивчення особливостей соціального супроводу жінок уразливих категорій в умовах прифронтового міста.

Згідно з метою маємо такі *завдання*:

– проаналізувати стан наукової розробки проблеми соціального супроводу уразливих категорій жінок;

– уточнити зміст головних понять дослідження: «соціальна робота», «жінки», «соціальний супровід», «складні життєві обставини»;

– обгрунтувати основні принципи та методи дослідження соціального супроводу уразливих категорій жінок;

– охарактеризувати жінок уразливих категорій як клієнтів соціальної роботи;

– вивчити специфіку діяльності жіночих громадських організацій у здійснені соціального супроводу уразливих категорій жінок;

– дослідити соціальний супровід процесу адаптації уразливих категорій жінок в нових соціальних умовах;

– проаналізувати програми підтримки уразливих категорій жінок у прифронтовому місті на прикладі діяльності БО «БФ «Позитивні жінки Запоріжжя»;

– розробити рекомендації щодо здійснення соціального супроводу уразливих категорій жінок у прифронтовому місті.

Гіпотеза: ефективності соціального супроводу жінок уразливих категорій сприятимуть різноманітність соціальних програм, спрямованих на адаптацію до нових соціальних умов.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА

1.1. Стан наукової розробки проблеми соціального супроводу уразливих категорій жінок

Зацікавленість дослідженнями соціального супроводу жінок, яка є вагомим феноменом у соціальному житті суспільства, з'явилася в нашій країні нещодавно. Завдяки першим науковим працям, що розглядають теоретичні та практичні аспекти соціальної роботи з цією групою, вона отримує офіційне визнання, після чого розпочинається формування вітчизняної методологічної та теоретичної баз соціально–педагогічної діяльності, і крім того професійна підготовка соціальних працівників і соціальних педагогів у системі вищої професійної освіти. На нашу думку, можна виділити кілька етапів становлення дослідження соціальної роботи в Україні з жінками, зокрема:

1) 1920–1930 рр. – вивчалася ситуація у сфері теорії та практики вітчизняної та соціальної роботи з жінками, розвивалася база джерел з цінних аспектів питань жінок. Жінкам у суспільстві завжди приписували дві основні ролі – «працівниця» та «мати», які зазвичай не відрізнялись одна від одної, але виконання цих функцій призводило до подвійного навантаження через відсутність адекватних умов проживання, соціального захисту та обслуговування, при цьому робота жінок була низько оплачуваною. Це в подальшому призвело до негативних наслідків, зокрема, погіршення здоров'я та психологічного стану жінок, зростання соціальних проблем, таких як вагітність в ранньому віці, проституція, аборти, фізичне та сексуальне насильство, жіноча злочинність. Ці проблеми існували в значному обсязі, але їм не приділялась належна увага, і відповідно на державному рівні вони залишалися невирішеними [15, с.169].

2) 1930–1960 рр. – держава активно займалася формуванням «громадян», «робітників», «працівників», «представників нового формування – радянського народу» і підтримувала ініціативу безстатевого виховання, що призвело до того, що розвиток як жінки, так і чоловіка на рівні особистості не був врахований. Таким чином, на теоретичному рівні не враховувалося, що дівчатка, юні підлітки, молоді жінки мають свої специфічні фізіологічні, демографічні, соціально–психологічні, соціокультурні характеристики і важливі проблеми соціалізації. Це також не здійснювалося на практичному рівні через відсутність систем державних та недержавних соціальних служб, спеціальних програм для жінок, що мали б за мету надання їм допомоги та підтримки [15, с.66].

3) 1960–1990 рр. – завдяки значним змінам у соціально–політичній, економічній та культурній сферах життя, у суспільстві почалося усвідомлення та визнання існуючих жіночих прав та проблем. Цей період був відзначений створенням державних структур і ряду неурядових агенцій, спрямованих на поліпшення становища жінок. Це підтверджується документами, що визнають права жінок як невід'ємну складову прав людини, прийняттям Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок у 1979 році, проголошення ООН Міжнародного року жінки у 1975 році, Десятиліття жінки у 1976–1985 роках та проведенням ряду міжнародних та всесвітніх конференцій, що стосувалися питань становища жінок у суспільстві. Досить цікаво, що в 60–х роках XX століття став помітний розвиток жіночого руху, який пізніше вплинув на роботу органів державного управління, які обіцяли захищати права жінок. Поступово у країні з'явилося увага до створення та впровадження національних жіночих програм, що викликало зростання кількості жіночих неурядових організацій, об'єднань та наукових центрів, які займаються дослідженням жіночих питань. Також спостерігалося збільшення спеціалізованих видань для жінок та розвиток розгалуженої системи соціальних служб для жінок [15, с.71].

4) 1990–2023 рр. – спостерігається сучасний етап розвитку соціальної роботи з жінками, під час якого відбулися інноваційні зміни, особливо у сфері

реформ системи та залучення соціальних інвестицій у послуги для жінок. Появилися багато спеціалізованих закладів для жінок, які надають різноманітні соціальні послуги цій групі населення. Це стало новим напрямом для центрів соціальної допомоги. Нові заходи соціальної роботи в Україні, такі як запобігання ранньому сирітству та підтримка матерів, включаються до розширеного спектру соціальних послуг для вразливих груп населення. У 1996 році в Україні створено Міністерство України у справах сім'ї та молоді – вищий орган державного управління, що розробляє політику з питань жінок. У 1999 році Верховна Рада України ухвалила Декларацію щодо загальних принципів державної політики України стосовно жінок та сімей.

В історії регулярно змінювалися обов'язки жінок через появу конфлікту між родинним життям і професійною кар'єрою. Але основний конфлікт тут не обмежується вибором між кар'єрою і родиною; він більш глибокий і стосується типу сімейних відносин. Незалежно від типу сім'ї, жінка виконує більшість обов'язків у ній. Цей факт підтверджує академік Н.А. Шведова у своїй роботі, де вона описує шість функцій жінки: репродуктивну, виховну, господарсько-побутову, економічну, функцію первинного соціального контролю та дозвільну функцію. Вона наголошує на багатогранній ролі жінки в сучасному суспільстві. Загалом можна стверджувати, що розбіжності щодо ролі жінки в суспільстві, її статусу і завдань існували в усі часи, але на кожному етапі історичного розвитку мали свою актуальність та специфіку.

У своїх працях Г.Г. Силасте веде дискусію про сполучення двох основних соціальних ролей жінки: праці та материнства. Важливість професійного заняття, трансформуючий вплив праці малоймовірно можна замінити лише виконанням функцій матері та домогосподарки [21, с.103]. На сучасному етапі є завдання збільшення престижності і привабливості як професійної праці, так і материнства.

Але питання сполучення усього вищезазначеного залишається нерозв'язаним, що, в свою чергу, веде до наростання труднощів, а згодом і проблем у житті кожної жінки.

До цього моменту в країні нагромадився значний запас знань у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи. Науковий і культурний фундамент соціальної роботи з жінками вклали К.Шалаєва, О.В.Мартинюк, В.А.Нікітін, К.Мінакова, В.М.Басова, Л.В.Бабаєва, А.Й.Капська, П.Д.Павленок, В.М.Васильчиков, М.В.Ромм, Л.Гентош, Е. Яркина-Смирнова, Л.Я. Чікаріна, А.А.Чернецька.

Дослідження вибраної теми викликало необхідність дослідження оригінальних теоретичних праць іноземних експертів у сфері питань жіночої проблематики (Джиліген Джеймс, Б.А. Райзберг, Г.Г.Силласте, Єжі Меллібруд та інші).

Значущими для дослідження стали спеціальні публікації з соціальної роботи з жінками (особливо, «Енциклопедія соціальної роботи» в трьох томах, що розглядає американський досвід), а також журнали, інформаційні бюлетені з питань жіночої проблематики, більшість з яких мають невеликий тираж, ряд інформаційних матеріалів Жіночого Консорціуму.

Деякі аспекти діяльності у сфері соціальної підтримки жінок уже вивчаються в роботах вітчизняних дослідників. Зокрема, у трудах К. Мінакової, Т.А. Гурко, І. В. Пєши, А. Й. Капської розглядається аналіз різних моделей соціальної роботи та основних принципів надання соціальної допомоги жінкам. Значний внесок у вивчення жіночої проблематики зробили українські науковці В. П. Бех, В. П. Андрущенко, М. П Лукашевич, І. М. Пінчук, І. І. Мигович та інші. Аналіз питань, пов'язаних з соціальною допомогою жінкам, що пережили домашнє насильство, інтенсивний інтерес вчених до цієї галузі знайшов своє відображення у роботах Л.Гуторової, І.А.Грабської, А.Феофанової, О.Д.Шинкаренко.

У дисертаційному дослідженні А.Й.Капської було проаналізовано зміст та особливості соціально-педагогічних аспектів роботи з жінками, що перебувають у складних життєвих обставинах. Робота К. Шалаєвої розглядає стратегії соціальної роботи з молодими жінками, а методологічні аспекти дослідження проблеми сімейного стану жінки в Україні висвітлені у працях

О.В. Мартинюка. У матеріалах єдиної Всеукраїнської наукової конференції, керівником якої є Н.Г. Калашник, предметом дослідження стала теорія і практика соціальної роботи з жінками, що опинилися у складних життєвих обставинах. Напрямки соціальної роботи з жінками та соціальні технології в роботі з жінками знайшли відображення в працях представників гуманітарної науки О.М. Дікової-Фаворської, Д. М. Живолупа, О.Р. Кісь.

Аналіз наукової, методичної і правової літератури підтверджує, що проблеми жінок в Україні були достатньо добре розглянуті та проаналізовані вченими, більшість з яких знаходиться у складних життєвих умовах. Це, в свою чергу, стимулює уважний розбір та глибокий аналіз ключових понять дослідження.

1.2. Характеристика основних понять дослідження: «соціальна робота», «жінка», «соціальний супровід», «складні життєві обставини»

Основним поняттям цієї роботи є ідея необхідності супроводу жінок у соціальній сфері. Але спершу потрібно розглянути, що означає термін соціальна робота.

Соціальна робота – це специфічний вид діяльності, що спрямований на задоволення соціальних та особистісних потреб різних груп населення та створення умов, сприяючих відновленню або поліпшенню здатності людей до соціального функціонування. Інші дослідники вбачають соціальну роботу як надання допомоги людині у кризових ситуаціях і описують її як «професійну діяльність, що використовує соціологічні, психологічні, педагогічні методи та прийоми для вирішення індивідуальних та соціальних проблем» [43, с. 98].

У більшості словників, що видали в Україні, це поняття розглядається як «цілеспрямована діяльність у суспільстві через вповноважені органи, спрямована на забезпечення належного соціального, культурного та матеріального рівня життя учасників суспільства та надання підтримки різним категоріям людей» [43, с.57]. Внаслідок цього стає актуальною проблема

соціального захисту всіх категорій населення, впровадження комплексної системи законодавчо встановлених економічних, юридичних та соціальних гарантій, прав і свобод, які протистоять дестабілізуючим чинникам у житті людини і гарантують захист її особистих інтересів. Практичне втілення даної проблеми є недосяжним в умовах добре розвиненої системи соціального захисту та обслуговування населення. Соціальна робота відіграє важливу роль у забезпеченні прав людини як форми організаційного соціального обслуговування та як конкретної практичної діяльності. Важливо, щоб у соціальній роботі було розуміння та урахування унікальних характеристик різних соціальних груп, зокрема, тих, хто знаходиться у ситуації соціальної вразливості, розуміння та врахування їх потреб, правових пільг, а також психологічних аспектів, які характеризують кожну вікову категорію.

На основі огляду поданих визначень можна підкреслити, що в сучасних умовах розвитку соціальної роботи особливої уваги потребують певні групи населення. Ці групи включають літніх людей, дітей, молодь, осіб з девіантною поведінкою, дітей–сиріт, жінок та інших. Таким чином, соціальна робота з різними сегментами населення означає забезпечення соціальної підтримки конкретних груп громадян, що включає в себе впровадження гарантованих державою довгострокових або постійних заходів, спрямованих на створення умов для подолання складних життєвих ситуацій. Ці заходи спрямовані на забезпечення того, щоб люди почували себе рівними іншим громадянам у нашому суспільстві, і передбачають надання соціальної допомоги та підтримки.

В сучасних умовах розвитку суспільства, група осіб, які називаються «жінки», вважається особами, які потребують соціальної підтримки та захисту, і це вимагає уваги з боку працівників у галузі соціальної допомоги. Давайте звернемо увагу на деталі того, що насправді означає поняття «жінка».

Термін «жінка» традиційно визначається перш за все за її фізіологічними характеристиками. Жінка вважається продовжувачкою роду, матір’ю, охоронцем сімейного затишку. Проте в контексті суспільства це поняття також відображає соціальну групу, гендерну роль або гендерну ідентичність. Жінкам

часто приписують характеристики, такі як терплячість, залежність, емоційність та турботу, але їх вияв рішучості та агресивності часто засуджують, що сприяє підтримці встановлених гендерних ролей і, зокрема, гендерної нерівності [24, с.214].

Термін «жінка» зазвичай використовується для дорослої особи, а для позначення дитини чи підлітка використовуються слова «дівчинка» і «дівчина». Слово «дівчинка» вживається для позначення дитини, яка ще не досягла статевого дозрівання. Слово «дівчина» вживається для молодої жінки або жінки, яка ще не вступила у шлюб. У деяких випадках термін «жінка» вживається без вікових обмежень, наприклад, у виразі «права жінок». Крім того, слово «жінка» може вказувати на гендерну ідентичність, а не тільки на стать особи. Роль жінок у суспільстві та їх соціальний статус мають свої унікальні особливості, які історично склалися у різних культурах. Зазвичай чоловіки мають переваги у правах над жінками. Незважаючи на те, що в сучасному світі становище жінок покращилося порівняно з минулими століттями, у багатьох областях вони все ще стикаються з дискримінацією та обмеженнями.

В даний момент невтішною новиною для українського суспільства є те, що значна кількість жінок стикається з різного роду труднощами, особливо в сімейному оточенні. Ці жінки потребують передусім допомоги в сфері соціально–психологічної підтримки. У нашій країні виділяють групи жінок, які перебувають у складних життєвих обставинах та належать до категорії вразливих осіб, що потребують допомоги: матері з маленькими дітьми, дітьми-інвалідами; ті, хто переживає кризу в сім'ї або після розлучення; ті, хто стикається з сімейними конфліктами; жінки, що втратили рідних або близьких; випускниці навчальних закладів, що не мають досвіду роботи; жінки наближені до пенсійного віку; дружини військових, які часто змушені міняти місце проживання та втрачають свою професійну кваліфікацію; жінки з інвалідністю; ті, хто перебуває у вагітності, зокрема, неповнолітні; багатодітні матері; підлітки, які опинилися у складних життєвих ситуаціях; жінки, які стали

жертвами фізичного насильства; молоді жінки, що самостійно проживають після виходу з дитячих будинків та шкіл–інтернатів; одинокі жінки з неповних сімей [13, с.113].

Сучасні жінки знаходяться в складних умовах виживання на сьогодні. Важливо зрозуміти, які наслідки несе це для них, як це вплине на сімейні відносини та їх життя загалом. Це вимагає аналізу поняття кризового стану, а саме складних життєвих обставин.

«Складні життєві обставини – це умови, що порушують повність життєвого потенціалу людини, впливаючи значно на її благополуччя, безпеку, і можливість самостійно виходити з таких умов. Це стан, коли людина зазнає труднощів у задоволенні внутрішніх потреб свого життя – мотивів, цінностей, амбіцій тощо» [44, с.37]. Одні люди пристосовуються до цієї проблеми, тоді як інші активно намагаються подолати ці складнощі своїми власними зусиллями.

Сьогодні на жаль, такі вразливі категорії, як жінки, часто зіштовхуються з проблемами та опиняються в складних життєвих обставинах. Жінкам часто трапляються розбіжності своїх бажань і можливостей, що ускладнює досягнення мети, і це може викликати негативні емоції та розчарування, які сигналізують про труднощі. Безперечно, кількість складних обставин постійно збільшується, що як наслідок викликає порушення жіночої активності, спричиняє непорозуміння з оточуючими людьми, викликає стреси та негативні емоції, і викликає численні труднощі зі значними наслідками для життєдіяльності загалом.

У складних життєвих ситуаціях жінці складніше оцінити проблему об’єктивно, зосередити увагу на пошуку рішення та досягти бажаного результату через ускладненість взаємозв’язків. Жінкам у кризових станах складніше концентрувати свої думки та приймати рішення. Тому для жінок раціональніше звернутися за підтримкою до фахівців, зокрема, до соціальних працівників та спеціалістів з соціальної допомоги.

Соціальний супровід – це спеціальна форма соціальної допомоги для осіб або сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, які вони не можуть

подолати самостійно. Це передбачає надання комплексної індивідуальної підтримки для створення умов, у яких сім’я або особа зможуть самостійно вирішувати свої проблеми та підвищувати свій соціальний статус [43].

«Соціальний робітник – це особа, яка надає соціальні послуги та має відповідну кваліфікацію і рівень підготовки, необхідні для виконання своїх обов’язків» [46, с. 213]. Зазвичай соціальні працівники займаються різноманітними завданнями у сферах, таких як медицина, соціальна педагогіка тощо, виконуючи широкий спектр обов’язків.

«Соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги» [46, с.214].

Більш того, для отримання допомоги жінки можуть звернутися до спеціалізованих соціальних служб.

«Спеціалізовані соціальні служби – підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, які надають соціальні послуги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги» [46, с. 214].

«Спеціалізовані соціальні служби – це установи та організації різних типів, які надають соціальні послуги особам, які знаходяться у складних життєвих обставинах та потребують зовнішньої підтримки». Після того, як було визначено та уточнено основні поняття, необхідно продовжити аналіз соціального супроводу жінок уразливих категорій, застосовуючи відповідні методи та принципи.

1.3. Принципи та методи дослідження соціального супроводу уразливих категорій жінок

«Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об’єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища» [46]. Успішність будь-якого наукового дослідження значно залежить від конкретно наукових та

загальних принципів, що становлять зміст спеціальної та загальнонаукової методології. У методологічному розумінні ключову роль відіграють принципи дослідницької діяльності, які включають в себе фундаментальні принципи теорії та практики.

«Принципи дослідження – це сукупність підходів до об’єкту вивчення, розгляду його у виникненні та розвитку» [46]. Таким чином, розглянемо основні принципи, які використовуються в аналізі соціального супроводу жінок, що входять до уразливих категорій, у контексті прифронтового міста.

1) Принцип об’єктивності становить основу нашого дослідження. Це проявляється у глибокому урахуванні всіх факторів, що призводять до певних явищ, та використанні адекватних методів та засобів, щоб отримати правдиве розуміння об’єкта. Цей принцип усуває можливість впливу суб’єктивізму, упередженості й однобічності при відборі й оцінці фактів. Наприклад, в нашому дослідженні, дотримання цього принципу стає дієвим, оскільки за його допомогою ми можемо провести об’єктивний аналіз реального стану соціального супроводу жінок уразливих категорій та розглянути сутність соціальної роботи з жінками взагалі.

2) Принцип історизму дозволяє аналізувати еволюцію процесів і подій у хронологічній послідовності. В даному випадку, ми використовуємо цей принцип для розгляду історичного розвитку соціальної роботи з жінками, становлення етапів її розвитку від початку до моменту вивчення проблеми. Застосування історичного підходу дозволяє глибше зрозуміти суть проблеми і формулювати більш обґрунтовані рекомендації з соціальної роботи з жінками на різних етапах її розвитку.

3) Термінологічний принцип включає в себе не лише вивчення історії виникнення та аналіз термінів та їх значень, але також розробку, уточнення та розширення понятійного апарату, встановлення ієрархії та взаємозв'язку понять, які становлять основу дослідження соціального супроводу жінок уразливих категорій. Цей принцип допоміг нам систематизувати терміни та поняття, що використовуються у дослідженні, з використанням різних джерел,

таких як професійні словники та література, що надають різноманітні тлумачення.

4) Принцип системності виявляється у глибокому дослідженні складних систем, де вивчення не обмежується характеристиками окремих елементів, а акцентується на їх взаємодії. Цей принцип виступає як форма подання методологічних аспектів, що дозволяє розглядати соціальну роботу як теорію, технологію, практику та навчальну галузь, а також нову професію в Україні. У даному дослідженні системний підхід допомагає розглядати соціальний супровід жінок як невід'ємну частину соціальної роботи в цілому, як явище повсякденного життя в українському суспільстві, сімей та окремих особистостей, а також як важливий аспект системи соціального забезпечення та обслуговування населення.

5) Принцип структурно–функціонального аналізу означає систематичне вивчення соціальних процесів і явищ як складної цілісності, де кожен елемент структури виконує визначену функцію. Застосування цього принципу дозволяє нам розглядати спеціалізовані соціальні служби в Україні, як складові частини соціальної роботи з жінками, які мають певні функціональні завдання та цілі.

«Методи дослідження – це спосіб отримання достовірних наукових знань, умінь, практичних навичок і даних в різних сферах діяльності» [46]. При вивченні соціального супроводу жінок уразливих категорій було використано дві основні категорії методологічних підходів, а саме загальнонаукові та загально-філософські.

Під час дослідження застосовувалися такі загально-філософські методи:

1) Метод аналізу – це спосіб дослідження, що полягає у розбитті об'єкта дослідження на складові елементи, кожен з яких вивчатиметься окремо [46]. Цей метод дозволяє розглядати процеси та явища діяльності у різноманітних взаємозв'язках, визначати найважливіші ознаки, властивості та зв'язки. При застосуванні цього методу у соціальній роботі з жінками є можливість окремо розглядати її цілі, зміст, технології, зовнішні умови, систему взаємодій між суб'єктами, організацію та інше.

2) Метод синтезу – це метод дослідження, протилежний аналізу, що дозволяє об’єднувати складові елементи об’єкта, який був розчленований під час аналізу, встановлюючи зв’язки між ними та розуміючи об’єкт дослідження як єдине ціле. Методи аналізу і синтезу часто використовуються разом, оскільки після аналізу виникає необхідність у створенні загальної системи. Використання методу синтезу дозволяє нам розглядати соціальний супровід жінок як систему зв’язків та взаємодій, зосереджуючись на найважливіших компонентах.

3) Індуктивний підхід – це спосіб усвідомлення, при якому визначаються загальні принципи та закономірності, тобто здійснюється перехід від конкретних прикладів до узагальнень, що сприяє розвитку логіки мислення. Цей метод дозволяє нам виявляти повторювальні явища, на підставі яких вибудовуються індуктивні висновки.

4) Дедуктивний підхід – це спосіб усвідомлення, що включає отримання часткових висновків, базуючись на відомих загальних принципах. Відмінність від методу індукції полягає у тому, що дедукція працює у протилежному напрямку мислення. Метод дедукції базується на загальних судженнях. Взаємозв’язок дедуктивних та індуктивних методів доповнює один одного, що дозволяє нам якісно аналізувати соціальний супровід жінок уразливих категорій.

5) Абстрагування – це метод, що ґрунтується на уявному відокремленні несуттєвих характеристик об'єкта дослідження та подальшому аналізі найбільш значущих його аспектів за допомогою попередньо створеної моделі. Цей метод дозволяє сформулювати гіпотезу для подальшого дослідження.

6) Узагальнення – це науковий метод, який використовується для фіксації загальних ознак та характеристик певного об’єкта, а також для переходу від конкретного до універсального, від часткового до загального, рухаючись від менш загальних уявлень до більш загальних. Цей метод дозволяє зробити висновок, узагальнити основні результати та надати їм загальне значення в контексті дослідження.

У нашому дослідженні ми використовували такі загальнонаукові методи:

1) Порівняльний метод застосовується для аналізу більше ніж двох досліджуваних об’єктів з метою виявлення спільних та відмінних рис.

2) Порівняльно-правовий метод є ключовим в методології, що використовується для аналізу загальних та особливих аспектів правових явищ та виявлення закономірностей їх розвитку. Цей метод має значну теоретичну та практичну важливість, оскільки дозволяє вивчати правові явища з різних ракурсів. За допомогою порівняльно-правового підходу можна аналізувати схожі та відмінні аспекти в правових системах сучасності, виявляти їх загальні та унікальні риси. Використання цього методу у нашому дослідженні дозволило зіставити інформацію щодо соціального супроводу жінок, їх рівень правової освіти та доступність соціальних пільг та допомоги в порівнянні з минулими роками.

3) Статистичний метод представляє собою набір технік та інструментів, які використовуються для збору, обробки та аналізу інформації. Цей метод дозволяє проводити детальний аналіз статистичних даних щодо жінок, які стикаються з різними життєвими труднощами, перебувають у ситуаціях ризику та загалом потребують соціальної допомоги. За допомогою статистичного методу можна вивчити кількісні показники, які стосуються жінок, а також провести порівняльний аналіз даних для виявлення тенденцій та закономірностей у змінних, що впливають на їхнє життя та соціальний статус.

Використання цих методів та принципів дозволяє уникнути упередженості та неточності у проведенні дослідження, спрямовуючи нас на ретельний аналіз досліджуваного об’єкту. Користуючись цими принципами та методами, ми здійснюємо дослідження об’єкта з урахуванням його історичного розвитку та прогресу, щоб мати можливість більш глибоко проаналізувати його на теоретичному рівні.

Суспільне усвідомлення існуючих проблем жінок виникло нещодавно, проте база джерел соціальної роботи з жінками в нашій країні успішно накопичилася за короткий період часу.

Ситуація, коли жінка опиняється в складних життєвих умовах, є дуже актуальною в Україні, тому аналіз конкретних понять у дослідженні допоміг виявити «соціальний портрет» таких жінок, які потребують соціальної підтримки.

Принципи та методи дослідження соціальної роботи з жінками слід уважно розглядати, враховуючи встановлені цілі та завдання. Мета визначає шляхи досягнення цих цілей, а принципи дозволяють вибрати найбільш ефективні методи для досягнення цих цілей. Такий взаємозв’язок між ними є методологічною основою соціальної роботи.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА

2.1. Жінки уразливих категорій як клієнти соціальної роботи

У зв’язку з широкомасштабним вторгненням росії на Україну, численні мешканці різних регіонів змушені були залишити свої історичні домівки. Невирішеність між бажанням залишатися на батьківщині та необхідністю евакуації, а також складнощі адаптації до нового оточення роблять перебіг примусової міграції більш складним, ніж просто зміна місця проживання.

Жінки уразливих категорій, зокрема внутрішньо переміщені особи, часто мають специфічний соціально–психологічний портрет, який формується під впливом умов, пов'язаних із примусовою міграцією. Ці жінки зазнають великого стресу та психологічних труднощів, оскільки стикаються з втратою свого дому, зміною звичного оточення та невизначеністю майбутнього. Вони можуть відчувати себе відірваними та відчуженими, особливо якщо зіткнуться з перешкодами у спілкуванні або адаптації до нової спільноти.

Для багатьох осіб загальною рисою є переживання посттравматичного стресового розладу, що проявляється через безсоння, нічні кошмари, постійне згадування минулих подій та зниження концентрації уваги. Це може викликати емоційні розлади, такі як депресія, тривога та відчуття втрати контролю над життям.

Жінки, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, можуть виявляти високий рівень мотивації до відновлення звичного життя, але часто зазнають труднощів у встановленні нових соціальних зв’язків та адаптації до нових умов. Вони можуть боротися з відчуттям власного безсилля, що призводить до безпорадності та залежності. З іншого боку, досвід примусової міграції може також сприяти розвитку позитивних якостей, таких як гнучкість, стійкість та

здатність адаптуватися до нових викликів. Жінки часто знаходять сильну підтримку та взаємодію в нових спільнотах, розвиваючи нові форми соціальної та культурної ідентичності [45, с.147]. Коли людей змушують залишати місця, що мають для них важливе історичне значення, вони часто потрапляють у кризу, де звичні структури життя руйнуються, а майбутнє залишається невизначеним і нечітким.

Термін «примусова міграція» включає різноманітні поняття, такі як «біженці» та «вимушено переміщені особи». За принципами УВКБ ООН щодо примусової міграції, внутрішньо переміщені особи – це ті, хто був змушений покинути своє місце проживання через збройний конфлікт, акти насильства, порушення прав людини, природні чи техногенні катастрофи, не перетинаючи кордонів своєї країни [44]. Після анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі у 2014 році в Україні з'явилася значна кількість таких осіб. За даними Міжнародної організації з міграції, на сьогоднішній день понад 8 мільйонів громадян отримали статус внутрішньо переміщених осіб після двох років повномасштабного конфлікту.

Вимушена міграція в Україні є неймовірно актуальною й болючою проблемою, що має вплив не лише на переміщених осіб, але й на соціально-економічну структуру країни загалом. Ця ситуація створює низку викликів, від надання житла до психологічної підтримки й інтеграції в нові громади [23, с. 131].

У контексті примусового переміщення осіб (ВПО), наявність значного ризику невірного діагнозу посттравматичного стресового розладу (ПТСР) замість депресії виявляється особливо важливою. Нові дослідження підтверджують, що психологічні травми, як безпосередні, так й опосередковані через емпатію або інформаційний вплив, частіше призводять до виникнення ПТСР, ніж раніше припускалося.

Недостатня якість допомоги для жінок уразливих категорій нерідко приводить до того, що первинні психологічні травми перетворюються на посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), основний симптом якого –

депресія [27]. Масове переміщення людей ставить навантаження на інфраструктуру та ресурси приймаючих регіонів, вимагаючи зусиль від уряду та неприбуткових організацій для створення гідних умов життя. Проте це також відкриває можливості для розвитку та модернізації цих регіонів, сприяючи соціальному та культурному обміну.

Розглядаючи психологічні аспекти вимушеної міграції, на перший план виходить увага до жінок, які втратили свої домівки та залишили звичне оточення. Ці жінки часто переживають стресові розлади, депресію та тривожність, тому критично важливо забезпечити їм доступ до якісної соціально-психологічної допомоги, підтримки та соціального супроводу від громади.

заходи проти ПТСР та депресії можуть бути набагато ефективнішими при своєчасному проведенні кризового дебрифінгу. На етапі початкового переселення ВПО, органи влади мають спрямовувати людей на кризовий дебрифінг як на перший крок інтеграції у нове оточення. Подібний підхід допомагає особі структурувати пережите, розробити план самодопомоги та запобігти формуванню депресії або ПТСР [44].

Кризовий дебрифінг – це спеціальна процедура, яка складається з соціально-психологічної підтримки й розробки стратегій для подолання наслідків стресу. Основна мета полягає в швидкому зниженні рівня стресу, уникненні довготривалих стресових реакцій та допомозі у пристосуванні до нових життєвих умов.

Кризовий дебрифінг допомагає усвідомити власні емоції, навчити визначати та ефективно реагувати на ознаки тривоги, а також створити практичні методи для управління власним емоційним станом.

Можна виділити сім основних фаз втручання у кризових ситуаціях. Початковий етап – попередня підготовка – включає період роботи, де необхідно зібрати ключову інформацію про ситуацію та визначити оптимальний момент для втручання. Друга фаза, етап контакту, зосереджується на розумінні поточного стану особи або групи та визначенні

основних причин, що призвели до кризи. Третя, історична фаза, включає детальний аналіз події, виявлення основних емоцій та почуттів, які відчуває особа. Четверта фаза, фаза впливу, акцентується на найважливіших аспектах кризової ситуації, визначенні основних потреб особи та оцінці впливу події на її психіку. П’ята фаза, навчання, спрямована на нормалізацію почуттів та реакцій особи, а також обговорення типових реакцій на стрес. На шостій фазі – подолання та майбутнє – проводиться оцінка поточного стану особи, забезпечення психологічної підтримки та розробка стратегій для подолання кризи. Сьома та остання фаза, фаза висновків, включає підсумки отриманої інформації, зворотний зв'язок та визначення наступних кроків для стабілізації стану особи.

Цей процес відображає дві основні реакції жінки на складні життєві обставини: когнітивну та емоційну, що дозволяє фахівцям враховувати обидва підходи при втручанні.

Когнітивний аспект охоплює спосіб, яким жінка сприймає, аналізує та розуміє ситуацію, включаючи тлумачення подій та їх вплив на себе, формування ймовірностей на основі досвіду, а також очікування від майбутнього та відчуття контролю над обставинами [13].

Емоційний аспект у рамках соціально-психологічного дебрифінгу фокусується на відчуттях та реакціях людини на кризові події. Він охоплює як первинні так і вторинні емоції, що виникають унаслідок травматичного впливу, а також фізіологічні реакції, такі як релаксація, страх чи збудження, і різноманітність емоційних реакцій, які можуть бути сильними, приглушеними чи змішаними.

Крім цього, соціально-психологічний дебрифінг сприяє вчасному виявленню симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), виконуючи роль профілактичного заходу, що може знизити можливість його розвитку або інтенсивність.

Використані під час дебрифінгу методи та інструменти спрямовані на підтримку та відновлення психологічного стану особи, сприяючи її

пристосуванню до нових умов після травматичної ситуації. Під час проведення соціально-психологічного дебрифінгу фахівці допомагають жінці або групі розібратися та опрацювати свої психологічні та емоційні реакції.

Розуміння того, як ці два аспекти взаємодіють і впливають один на одного, є важливим для забезпечення ефективної допомоги та підтримки в процесі відновлення після травматичної ситуації. Україна продемонструвала вражаючу стійкість та солідарність у відповідь на ці виклики. Від громад, що приймають внутрішньо переміщених осіб (зокрема, жінок у вразливому положенні), до добровільних ініціатив, що надають необхідну допомогу - всі ці зусилля утворюють міцну мережу підтримки.

Щоденні історії гуманізму та співчуття свідчать про непохитну віру українців у мирне та процвітаюче майбутнє своєї країни. Проте важливо пам'ятати, що відновлення та реабілітація України після конфлікту будуть потребувати не лише матеріального відновлення, але й відновлення духовного та психологічного стану українського народу. З початком воєнного конфлікту в Україні 24 лютого 2022 року багато людей були змушені швидко покинути свої домівки, уникаючи безпосередньої загрози для свого життя та сподіваючись на швидке повернення. Примусове переміщення стало одним з найтяжчих випробувань, що глибоко травмувало психологічний стан та викликало значний рівень стресу. Психічні травми від минулих досвідів міграції поєднуються з новими викликами адаптації та труднощами, які виникають після переїзду.

Цей процес є одним із найбільш екстремальних, оскільки жінки мають боротися за своє виживання та переборювати складні життєві умови. Важкі умови в новому місці, психологічна незахищеність, відчуття соціальної вразливості, фінансові труднощі, страх за майбутнє, здоров'я, підвищений ризик захворювань, непорозуміння та внутрішні конфлікти з новим оточенням, почуття неповноцінності й ізоляції впливають на психічне та фізичне здоров'я мігрантів.

Огляд соціально–психологічних викликів, що виникають у примусових

мігрантів, відзначає їхню складність та вплив на усі аспекти індивідуальності: когнітивний, емоційний, мотиваційний, поведінковий, комунікативний. Ці проблеми в різних сферах психічного здоров'я можуть спричинити серйозні внутрішні кризи. Переміна соціального оточення та втрата підтримки від близьких та знайомих призводять до глибокої самотності у мігрантів.

У контексті соціально-психологічного аспекту, великою проблемою стають емоційні розлади, які широко поширені серед жінок, що змушені залишати свої домівки. Серед них можна відзначити апатію, глибоку депресію, втрату інтересу до життя, знижену активність чи навіть прояви агресії і нестриманості. Такі особи часто переживають підвищену тривожність, можуть легко збуджуватися, страждати від фобій і мати нестабільний настрій. Більшість переселенців стикаються з проблемами сну такими як безсоння або нічними кошмарами. Також можуть виникати проблеми з когнітивними функціями, такі як утруднення концентрації уваги, складнощі з завершенням завдань або навіть пам'яттю. Все це призводить до серйозних внутрішніх конфліктів та відчуття невідповідності, що може загострювати депресивний стан [27, с.51].

За даними міжнародних експертів у галузі клінічної психології, депресія часто є причиною, через яку переселенці шукають спеціалізовану соціально-психологічну допомогу. Н.В. Якушкін наголошує, що серед серйозних наслідків психосоціальних викликів непередбачуваних ситуацій особливе значення має втрата особистісних цінностей та смислових орієнтирів. Після пережитої соціально-психологічної травми та повернення до звичних соціальних умов, люди часто відчувають себе відокремленими від оточуючих через особистий досвід. Зміна ціннісної перспективи щодо «життя-смерті» радикально змінює сприйняття реальності та особистісні переживання. Повернення до звичайного життя стає важким випробуванням, що порівнюється з травматичними подіями. Це може викликати відчуття небезпеки, нестабільності підтримки з боку близьких, неконтрольовані емоції та неефективний самоконтроль, що підсилює потребу у емоційному

розвантаженні.

Вчений О.Р. Асмолов підкреслює важливість урахування того факту, що примусова міграція спричиняє глибоку кризу ідентичності, що потребує застосування системного підходу до терапії сенсів та навчальних ініціатив. Багато жінок, які переїжджають, спочатку намагаються забути про свої травми, запускаючи психологічний захисний механізм.

Проте, з часом стає важливим внутрішнім завданням розглянути свій досвід, адаптуватися до нової реальності та збудувати нове життя. Рефлексія стає ключовою у досягненні нових рівнів самосвідомості, отриманні підтримки та прагненні до особистого благополуччя. Відношення місцевого населення до переселенців часто не виявляється абсолютно толерантним або співчутливим. Це означає, що українці, які переміщуються з одного міста в інше, можуть відчувати себе «іншими» у власній країні.

Недостатність ефективного спілкування та взаємодії з місцевими мешканцями може викликати в переселенців відчуття відділеності та неважливості, що є загальним для багатьох з них.

Адаптація означає пристосування людини до зовнішнього оточення, включаючи фізіологічну і соціально-психологічну адаптацію. Соціально–психологічна адаптація враховує взаємодію особистості з різними соціокультурними аспектами. Соціальну адаптацію можна розглядати як комплексний показник, що відображає здатність людини виконувати різноманітні соціальні та фізіологічні функції, а її вплив на оточуюче середовище поділяється на активний і пасивний аспекти.

Аналіз соціальної адаптації може бути проведений з використанням різних підходів, включаючи психоаналітичний, гуманістичний та когнітивний підходи. Існують різноманітні теорії, що розглядають адаптацію мігрантів до нового культурного оточення, такі як теорія культурного шоку, акультураційний стрес, посттравматичний стресовий розлад, ностальгія та вплив етнічних стереотипів.

Існує чотири основні стратегії міжкультурної адаптації: інтеграція,

асиміляція, сегрегація та геноцид, кожна з яких має свої наслідки для міжкультурної комунікації та соціальної динаміки. У вивченні адаптації, вчені використовують різні методи, зокрема аналіз окремих аспектів, їх комбінацій або цілісних систем.

Фактори, які впливають на пристосування, розділяють на зовнішні – умови зовнішнього середовища, та внутрішні – особистісні здібності та риси людини. Соціальна відчуженість, що включає ізоляцію від соціуму, має негативний вплив на психічний стан особи, порушуючи звичні механізми соціальної пристосованості, і може спричинити депресію, неврози або психози. Мігранти, які стикаються з соціальною відчуженістю чи відсутністю необхідного, можуть зазнати серйозні наслідки. Розрив між очікуваннями та реальністю призводить до розчарування. Негативні наслідки міграції посилюються мігрантофобією, що може вести до утворення гетто. Щодо факторів, які сприяють пристосуванню, значну роль відіграє соціальна підтримка, яка є важливою для збереження психічного здоров’я мігрантів. Це взаємодія з близьким оточенням – родиною, друзями, колегами, яка допомагає полегшити труднощі та ефективніше протистояти кризовим ситуаціям. Наявність міцних міжособистісних зв’язків, різноманітність і підвищення позитивних взаємодій, а також інтенсивність цих зв’язків прямо впливають на психологічний стан і зменшують ризик розвитку фізичних і психічних розладів.

Ми прийшли до висновку, що примусове переселення людей є подією, яка завдає травму психологічному стану та має значний вплив на психічне здоров'я, вимагаючи значних зусиль для пристосування.

У вивченні цього явища експерти використовують різні методи, аналізуючи окремі компоненти або системи в цілому. Вони беруть до уваги як зовнішні (умови зовнішнього середовища), так і внутрішні (особисті характеристики індивіда) чинники.

Соціальне відчуження, що полягає у відсутності спілкування з оточуючим середовищем, може викликати серйозні психічні проблеми, такі як

депресія, неврози та психози, порушуючи звичайні механізми адаптації до соціуму. Невідповідність між очікуваннями особистості та реальністю може викликати почуття розчарування. З іншого боку, соціальна підтримка грає ключову роль у забезпеченні психічного здоров'я мігрантів, включаючи взаємодію з родиною, друзями, колегами, що сприяє подоланню життєвих труднощів та успішному протистоянню кризовим ситуаціям. Наявність міцних міжособистісних зв'язків, різноманітність позитивних взаємодій та їх інтенсивність сприяють покращенню психологічного самопочуття та зниженню ризику виникнення фізичних і психічних проблем [12].

Тому, ситуація, коли людей змушують залишити свої домівки через військовий конфлікт, в Україні призвела до складних соціально-психологічних викликів для внутрішньо переміщених осіб. Вони стикаються не лише з втратою звичного оточення та змінами у своєму житті, але й з серйозними емоційними та психологічними наслідками, такими як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність. Крім того, їм доводиться адаптуватися та інтегруватися у нові спільноти, що також є важким викликом.

Багато внутрішньо переміщених осіб зазнають соціальної депривації та відчувають себе ізольованими, що ускладнює їх психологічний стан. Нерівність між реальністю та особистими очікуваннями призводить до фрустрації та почуття безпорадності. Однак, намагання забезпечити соціальну підтримку та розвинути стійкі міжособистісні зв'язки може значно покращити психічне самопочуття та допомогти подолати труднощі у житті.

Ключовим елементом у процесі адаптації є дебрифінг, що спрямований на відображення та осмислення пережитого, допомагаючи у формуванні стратегій подолання стресових наслідків та адаптації до нових умов життя. Процедура дебрифінгу включає різні етапи, починаючи з первинної оцінки ситуації та закінчуючи аналізом впливу подій на психіку та розробкою стратегій для майбутнього. Україна виявила солідарність та стійкість у реагуванні на ці виклики, надаючи міцну підтримку через спільноти та добровільні ініціативи. Проте, важливо врахувати, що процес відновлення та

реабілітації країни після конфлікту включає не лише матеріальний аспект, а й відновлення духовного та психологічного стану її громадян.

2.2. Жіночі громадські організації у здійснені соціального супроводу уразливих категорій жінок

На нинішньому етапі розвитку української держави важливою стала необхідність розробки ефективної моделі діяльності громадських організацій, їх структурування та ефективне управління, оскільки саме вони можуть сприяти належному функціонуванню державно-соціальної системи та вирішенню важливих суспільно-економічних та глобальних проблем. Жіночі організації стають одним із способів налагодження оптимальної комунікативної взаємодії між різними групами суспільства та органами державного управління з метою впровадження демократичних змін у суспільстві.

Сучасні концепції жіночого руху та пошук альтернативної етносоціокультурної ідентичності викликають неоднозначні реакції. Сьогодні жінки не лише відтворюють природні функції, які були властиві їм здавна, але й прагнуть до нового розуміння своєї автентичності, повного розвитку особистісного потенціалу та знаходження альтернативних форм соціально–політичної та культурно-звичаєвої ідентичності. У цьому пошуку важливе значення має можливість адекватної візуальної репрезентації жіночої сутності у сучасній вітчизняній державно-управлінській та соціально-економічній культурі, оскільки традиційно жінці була приписана роль пасивного об'єкта суспільних змін в системі патріархальних цінностей.

Створення, розвиток і підтримка жіночих організацій є важливим кроком у зміцненні демократичних принципів нашої країни. Жінки, які розуміють свою власну цінність та вірять у свої здібності, через участь у таких громадських організаціях прагнуть знайти шляхи для повного виявлення свого потенціалу, який відкривається завдяки їхній природній

інтелектуальній, соціальній та духовній спроможності [19, с.72].

У XXI сторіччі світова спільнота ставить перед собою завдання позбутися будь-яких форм нерівності, включаючи класову, гендерну, етнічну, расову, економічну, політичну та соціально-культурну. У різні історичні періоди українські жінки грали важливу роль у суспільстві, але їхній статус ніколи не був чітко визначеним. Протягом років незалежності увага до жіночих питань значно зросла, що відображається в активній участі жіночих громадських організацій у процесах державотворення. Проте питання про досягнення гендерної рівності в українському суспільстві залишається відкритим, оскільки роль та місце жінок в системі суспільно-політичних відносин, управлінських структурах, економіці, науці та політичних партіях досі чітко не визначені.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники звернули свою увагу на вивчення жіночих рухів та феміністичних організацій. Зокрема, зарубіжні вчені, такі як М. Мід, К. Вільсон, С. де Бовуар, Б. Фрідан, Д. Фрімен, К. Мілет, Дж.Маккарті, А. Обершол та інші, провели значні дослідження у цій сфері. Не менш важливий внесок у дослідження зробили вітчизняні вчені, такі як О.В. Рябов, А. Тьомкіна, С.Г. Айвазова, Т. Хома, І.Є. Ворончакова, О.А.Вороніна, А. Романюк, С. Русова, Х. Алчевська, О. Кобилянська, О. Кісь, М. Кобринська, О. Маланчук–Рибак, О.Б. Ярош, Н. П. Гапон, І.М.Грабовська, Л. Смоляр, О.Є. Сорокопуд, Н.А. Гербут, Т. Марценюк та інші.

Жіночні громадські організації є одним із способів оптимального взаємодії між окремими членами громадськості та державними органами для здійснення суспільних, економічних та соціальних змін в українському суспільстві. Потреба в аналізі діяльності таких об’єднань визначається декількома причинами. Особливо актуальною є потреба визначення ролі жінок у соціально-політичних відносинах, у структурах влади, у галузях економіки та науки, а також у громадських організаціях. Діяльність неполітичних жіночих об’єднань та їхній розвиток сприяють удосконаленню законодавства та правових механізмів, сприяють покращенню положення

жінок і сприяють розвитку соціально орієнтованого громадянського суспільства.

«Діяльність жіночих громадських об'єднань розглядають як у психології, так і в історії, політології, філософії, соціології, соціальній роботі та ін. Зокрема, історики у своїх дослідженнях звертають увагу на питання жіночого руху в пізнанні історії (М. Богачевська-Хом'як, В. Цуницька та ін.); політологи – на питання участі жінок у політиці та владі (М. Орлик); філософи та літературознавці вивчають участь українських жінок у суспільстві (О.Забужко, Н. Зборовська, Т. Гундорова, Р. Губань, І. Жеребкін а та ін.); у соціальній роботі (Я. Шкурко, С. Хрисанова, Т.Говорун, Н.Кутова та ін.) висвітлюють тенденції суспільної діяльності жінок та розглядають проблеми суспільної активності українських жінок у контексті глобалізаційно-міграційних процесів (Н. Гапон, О. Іванова та ін.)» [20].

Громадські організації та рухи формуються та функціонують у суспільстві, що впливає на їхню активність або сповільнює їхню роботу. Організації, спілки, асоціації, союзи, рухи утворюють розгалужену мережу громадських об'єднань, елементи якої постійно взаємодіють між собою. В цій системі виділяють два основні типи об'єднань: громадські організації та громадські рухи.

Громадські організації. Україна на кінці минулого століття зазнала специфічних соціально-економічних викликів, що привели до активізації громадян, які були серйозно занепокоєні безробіттям, низькими зарплатами та поганими умовами життя своїх родин. У цей період було створено значну кількість громадських організацій, які ставили перед собою завдання захисту законних прав та інтересів у сфері соціальних, економічних, культурних та інших питань. Один з найпоширеніших видів таких організацій – це жіночі організації, які репрезентують унікальні потреби та інтереси жінок. Сьогодні в Україні існує значна кількість жіночих громадських організацій різного рівня – від загальнодержавних до регіональних. Основними рисами таких організацій є визначена мета, бажання співпраці та комунікації. Також, до

додаткових характеристик громадських організацій відносяться добровільність, чітка організаційна структура, ієрархічність, єдність та згуртованість, а також наявність системи правил і норм, що регламентують внутрішні відносини та методи діяльності організації [22, с.101].

Згідно з метою, типами діяльності та впливом на українське суспільство, жіночі організації можна умовно розділити на чотири категорії.

До першої категорії належать жіночі організації, які можна охарактеризувати як історичні або традиційні. Вони виникли на основі тих жіночих об'єднань, що функціонували в різні періоди історії на різних територіях України з метою захисту жіночих прав. Зазвичай це широкі масові організації, які усвідомлено створюються для досягнення довготривалих цілей, мають власні статути та відповідну організаційну структуру. До цієї категорії відносяться такі громадські організації, як «Українська християнська партія жінок», «Союз Українок», «Всеукраїнське жіноче товариство ім. О. Теліги» та інші.

Створення другої категорії жіночих організацій було реакцією на соціальні проблеми суспільства. Ця група є найбільшою за чисельністю серед соціально орієнтованих жіночих організацій. До неї входять «Позитивні жінки. Запоріжжя», Ліга «Матері і сестри – воїнам України», «Організація солдатських матерів України», Спілка жінок–трудівниць «За майбутнє дітей України» та інші подібні організації.

До третьої категорії жіночих організацій входять організації, які об'єднують ділових жінок і відображають економічну активність жіночого населення. Наприклад, Федерація ділових жінок «Либідь», «Асоціація жінок в агробізнесі», Кредитний союз «Жіноча взаємодопомога» та інші подібні організації.

Четверта категорія включає організації, які зосереджені на вирішенні конкретних та місцевих проблем, сприяють самопізнанню жінок. Це, наприклад, Телевізійна студія жінок України, «Всеукраїнський центр інформації та соціально-економічної адаптації», «Прогресивні жінки» та інші

подібні організації [22, с.103].

У сучасних умовах понад тисяча різних типів жіночих організацій зіткнулися з широким спектром проблем, що стосуються українських родин. Як відзначає психолог Н. Гаєва, «це трагедії жінок-жертв нелегальної міграції, алкоголізації та наркотизації дітей, залишених батьками-заробітчанами, дезадаптації жінок, які повернулися з трудової еміграції» [8, с.107].

У таких умовах сучасні жіночі організації та міжнародні проекти виявляють різноманітні напрямки своєї діяльності. Один із цих напрямків – проект «Напрацювання інноваційних механізмів подолання гендерної дискримінації на ринку праці», який впроваджується Західноукраїнським центром «Жіночі перспективи». Його головна мета – розширити можливості жінок у сфері зайнятості та виготовити ефективні інструменти для подолання гендерної нерівності. Інший проект від Львівської мережі «Жінок – до прийняття рішень!» спрямований на підтримку участі жінок у політичному та громадському житті, сприяючи зростанню їх політичної активності та професіоналізму. Проєкт «Відновлювально-соціальна трансформація», реалізований за підтримки Міжнародної організації з міграції спільно з Українським центром порозуміння, запроваджує програму «Примирення», спрямовану на допомогу сім’ям у вирішенні внутрішніх конфліктів та інших проблем.

Відомо, що громадські рухи з’являються внаслідок усвідомленого волевиявлення і добровільного об’єднання людей, які працюють на основі загальних цінностей, прав і свобод, спрямованих на досягнення конкретних цілей.

Український жіночий рух, відомий як традиційний, є організованим громадсько–політичним рухом жінок, який активно працює над відновленням народних звичаїв, підтримкою національної мови, освіти та моралі етносів.

Жіночий рух у своєму еволюційному процесі може пройти через чотири основні етапи: осмислення спільних проблем та інтересів; народження ідей та поява активістів; поширення спільних поглядів, агітація та залучення

прихильників; узгодження зусиль, уточнення ідей та вимог, підвищення суспільно–політичної активності.

Проте, після досягнення своєї мети, рух може увійти у п’ятий етап – згасання активності, аж до повної зупинки його діяльності.

При аналізі жінок, які беруть участь у різних громадських організаціях, дослідники виділяють три основні аспекти: портретний, професійний та соціальний.

До особистісного аспекту відносяться якості жінок, такі як правдивість, рішучість, відповідальність, енергійність, наполегливість та лідерські здібності. У цьому контексті переважають активні та рішучі риси, які зазвичай не пов’язані з традиційним уявленням про жіночий образ.

Професійний аспект підтверджує такі риси особистості, як бізнес-орієнтованість, експертність та продуктивність. Наявність цих якостей у жінки формує позитивний імідж успішної бізнесвумен, що дозволяє їй виявити свій потенціал у вирішенні суспільних проблем. Однак не завжди жінка готова виступати за свої інтереси через участь у громадських організаціях. Рівень залученості жінок до суспільно-політичного життя залежить як від ситуації у країні, так і від особистості жінки. Тому доцільно розглянути питання мотивації соціальної активності жінок-громадянок більш детально.

Ми вважаємо, що для дослідження соціальної активності слід враховувати дві основні групи чинників, які впливають на цю активність. Перша група – макроструктурні чинники, які описують особливості суспільства, що стимулюють активність особистості. Друга група – психологічні чинники, які визначають особистісні характеристики, що спонукають особистість до активних дій. До макроструктурних чинників можна віднести соціально-психологічні стереотипи, які поширені серед значної частини населення. Зокрема, йдеться про поширення у масовому сприйнятті жіночого населення ідеї про низьку ефективність громадських об’єднань.

Стереотипи, які зводять соціальну роль жінки до побутових обов’язків у

сім'ї, мають великий вплив на соціальну активність жінок. Надзвичайно важливим є також втрата довіри до влади та відчуття відсутності можливості впливу на неї, що призводить до того, що жінки шукають індивідуальні способи виживання. Ці фактори сприяють виникненню байдужості до громадських справ і небажання вважати жіночий рух важливим для розвитку суспільства. Крім цього, загальна недостатня інформованість про діяльність жіночих об'єднань в Україні підсилює цю тенденцію.

Мотивація жінок для соціальної активності – це складна система складових та соціально-психологічних чинників, які спрямовані на досягнення конкретних цілей, що мають значення для суспільства. У своїх дослідженнях громадських організацій та рухів О. Здравомислова аналізує погляди іноземних вчених. За їхніми дослідженнями, основним мотивом участі жінок у громадських рухах є їхня пристрасність до цілей цих рухів та збіг цінностей рухів із власними цінностями жінок. Це довело до формування концепції відносної депривації: люди долучаються до громадських структур у залежності від соціально-психічного стану, де спостерігається розрив між бажаним і реальним, що досягає максимально припустимого рівня.

Слід зазначити, що багато жінок-активісток на початковому етапі громадської діяльності переживають періоди успішного розвитку та високої продуктивності. Проте з часом все більше стає помітним процес відчутного ослаблення активності: українські жінки відступають від участі у різноманітних організаціях з відчуттям розчарування та невдачі.

Зосередимо увагу на теоретичних аспектах мотивації особистостей до участі у громадському житті та соціальній активності. Відповідно до теорії мотивації, людина встановлює для себе конкретні цілі, яких вона прагне досягти, виконуючи відповідні дії [7, с. 89]. Таким чином, якщо ціль було досягнуто або вона стала недосяжною, відбувається пригнічення активності громадських організацій. Це в певній мірі пояснює коливання у кількості жіночих громадських організацій у сучасних умовах, де деякі розширюють свою сферу діяльності, а інші поступово відступають та ліквідуються повністю.

Варто відзначити, що з початком повномасштабного вторгнення жіночні громадські організації стали ключовими учасниками у підтримці соціальних потреб уразливих груп жінок.

Соціальний супровід як форма соціальної діяльності характеризується наступними основними рисами:

– Індивідуальний підхід у визначенні потреб та розробці стратегій соціальної роботи;

– Надання комплексних послуг;

– Тривалий термін реалізації;

– Співпраця, у разі необхідності, з іншими фахівцями, міжвідомча координація;

– Згода отримувача послуг на соціальний супровід та активна співпраця зі спеціалістом у сфері соціальної роботи.

Мета проведення соціального супроводу полягає у створенні умов, які дозволять жінці вийти зі складних ситуацій, наслідки яких вона не може подолати самостійно, зменшення наслідків таких ситуацій, розвиток навичок управління власним життям у складних обставинах, а також збереження та підвищення соціального статусу.

Зокрема, І.Д. Звєрєва зазначає, що основними формами соціальної роботи, які становлять основу соціального супроводу (за І. Звєрєвою та О. Безпалько), є такі:

– Індивідуальна, яка включає надання соціальної допомоги, послуг та реабілітації відповідно до потреб конкретної особи залежно від проблеми;

– Соціально значуща діяльність, що включає громадський жіночий рух;

– Соціальне навчання через формальну і неформальну освіту;

– Соціально–психолого–педагогічна та юридична підтримка за допомогою професійної допомоги та посередницької діяльності фахівців з соціальної роботи для вирішення різних проблем.

– Проведення консультацій, спрямованих на визначення основних шляхів вирішення проблемних питань;

– Реалізація науково–обґрунтованих та своєчасно застосованих заходів державою, соціальними інституціями, спеціальними установами, фахівцями та волонтерами для запобігання можливим фізичним, психологічним та соціокультурним конфліктам у розвитку окремих осіб та груп ризику;

– Забезпечення збереження, підтримки та захисту нормального життєвого рівня та здоров'я жінок; сприяння досягненню поставлених цілей і розкриттю внутрішнього потенціалу. Згідно зі Законом України «Про соціальні послуги», соціальний супровід є базовою соціальною послугою. Нормативно стандартизовані зміст, обсяг, умови та порядок надання соціального супроводу визначені для окремих категорій сімей/осіб:

– Сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах);

– Громадян, які не можуть конкурувати на ринку праці на рівних умовах, перебувають у складних життєвих обставинах, бажають знайти роботу та потребують соціального супроводу (Державний стандарт соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці).

Соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно подолати або зменшити негативні наслідки цих обставин, надається соціальний супровід відповідно до стандартів, затверджених Міністерством соціальної політики України для сімей (осіб), що перебувають у складних життєвих умовах.

Соціальна послуга соціального супроводу сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, – це набір заходів, що включає в себе оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі або відвідування отримувача послуг для контролю виконання завдань, допомогу у користуванні іншими послугами, підтримку в усвідомленні значення дій та розвиток навичок управління, а також навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання або зменшення складних життєвих ситуацій.

Згідно з Класифікатором соціальних послуг, послуга соціального

супроводу сімей або осіб у складних життєвих ситуаціях (код класифікації 010.1), має на меті виконання наступних функцій:

– Розв’язання складних життєвих ситуацій, що виникають у отримувачів соціальної послуги;

– Надання підтримки клієнту в розумінні важливості своїх дій та розвитку навичок управління ними;

– Навчання та розвиток соціальних, виховних і побутових навичок, а також вміння керувати домашнім господарством;

– Проведення консультацій та надання психологічної підтримки.

Виконання соціальної послуги соціального супроводу передбачає всебічний аналіз та оцінку індивідуальних потреб сім’ї/особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Оцінка включає визначення: потреб особи/сім’ї, причин виникнення складних життєвих обставин та їх впливу на потреби та стан клієнта; виявлення негативного впливу на виконання батьківських обов'язків; визначення сильних сторін сім’ї/особи, а також зовнішніх та внутрішніх ресурсів.

На основі оцінки, проведеної спеціалістом у сфері соціального супроводу спільно із клієнтом, формується індивідуальний план соціального супроводу та укладається угода про надання відповідних послуг. План соціального супроводу переглядається через місяць з моменту початку надання послуг, і його вміст може змінюватися або доповнюватися в залежності від змін у життєвих обставинах клієнта. Термін надання послуг соціального супроводу не перевищує 6 місяців з моменту ухвалення рішення про початок цих послуг.

У 2022 році, через потребу організації соціальної роботи під час воєнного стану, до Державного стандарту було включено новий розділ «XVII. Особливості надання соціальної послуги соціального супроводу екстрено (кризово) в умовах надзвичайного або воєнного стану».

Внаслідок внесених змін, соціальний супровід сімей/осіб може бути наданий екстрено (у випадках кризової ситуації) після проведення оцінки ситуації, в якій перебуває особа/сім’я, що має відбутися протягом однієї доби з

моменту надходження відповідного запиту. Після проведення оцінки формується акт про надання соціальних послуг повнолітній особі в кризових ситуаціях у формі, затвердженій наказом Міністерства соціальної політики України у 2022 році.

Соціальний супровід у випадках надзвичайних ситуацій не може тривати понад 30 календарних днів. Протягом цього періоду приймаються заходи, які направлені на вирішення найгостріших проблем сім'ї чи особи та її адаптацію в новому оточенні (особливо для внутрішньо переміщених осіб). Якщо через цей термін сім'я або особа продовжує знаходитися в складних життєвих обставинах, розробляється індивідуальний план соціального супроводу, і вживаються відповідні заходи, що передбачені Державним стандартом.

Надання послуги соціального супроводу сім'ї/особі в складних життєвих умовах включає такі кроки та заходи:

– Відвідування сім'ї/особи за їхнім місцем перебування (проживання);
– Оцінка потреб сім'ї/особи;
– Розробка індивідуального плану соціального супроводу;
– Аналіз та коригування цього плану при необхідності;
– Інформування про інші доступні послуги та соціальну допомогу;
– Бесіди з клієнтом, членами сім'ї та близькими особами;
– Надання психологічної підтримки, яка може включати організацію групових сесій терапії та психологічну корекцію;
– Організація та проведення зустрічей у формі сімейних групових нарад, мережевих зустрічей, тренінгів, дискусій, засідань за круглим столом, семінарів, лекцій та інших подій;
– Допомога у вирішенні питань з оформлення документів;
– Перенаправлення до інших постачальників соціальних послуг, включаючи спеціалізовані послуги;
– Організація та підтримка діяльності груп взаємодопомоги;
– Ведення відповідної документації.

Основна мета спеціаліста, який забезпечує соціальний супровід, полягає в тому, щоб надати підтримку клієнтові під час складних життєвих ситуацій та процесу адаптації до нового соціального середовища. Дії, спрямовані на підтримку, повинні бути гнучкими і враховувати індивідуальні потреби та можливості клієнта.

2.3. Соціальний супровід процесу адаптації уразливих категорій жінок в нових соціальних умовах

Після початку широкомасштабної війни з росією понад 7,7 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами. Згідно з Міжнародною організацією з міграції, частка переселенців у загальній чисельності населення України зросла до 17,5%, що означає, що кожна шоста людина стала внутрішньо переміщеною особою. Результати досліджень про кількість переміщених осіб свідчать, що найбільша частка внутрішньо переміщених осіб складають жінки – 60%. При цьому більше половини переселенців повідомили про відсутність деяких продуктів і недостатню кількість їжі для забезпечення їхнього денного раціону. Також 28% сімей з дітьми до п'яти років зіткнулися з труднощами у забезпеченні достатньої кількості їжі для своїх дітей [35]. Багато з областей надають притулок, соціальну та психологічну підтримку нашим співвітчизникам.

У зв’язку з масштабом проблеми, виникла необхідність дослідити особливості процесу адаптації у жінок, які були змушені тимчасово залишити свої домівки, їхню стійкість до стресу, можливості щодо адаптації, оцінити, яку психологічну підтримку можна їм надати.

Безперечно, широкомасштабна агресія, що розпочалася після 24 лютого, мала і має негативний вплив на психоемоційний стан багатьох людей, оскільки під час обстрілів та окупації неможливо адекватно задовольнити базові потреби. Багато осіб зазнали серйозних травм, як фізичних, так і, зокрема, психологічних. Численні жінки з дітьми були вимушені залишити свої місця

проживання та адаптуватися до нових умов. Таким чином, надання психологічної підтримки є важливим, щоб у тимчасово переміщених жінок під війни відбувалося формування адаптаційних процесів.

Серед головних розладів, що виникли у тимчасово переміщених осіб у період з 24 лютого 2022 року по 20 травня 2022 року, були такі: порушення адаптації (25%), органічні психічні розлади (18%), шизофренія (13%), психічні порушення внаслідок дисфункції головного мозку (6%), органічні розлади особистості (3%) та інші [34, с.95].

Також серед жінок, які були тимчасово переміщені під час війни, досить поширеними стали розлади, пов’язані з адаптацією та підвищеною особистісною реакцією на травматичні та стресові події. Тому потрібно забезпечити те, щоб серед жінок, які були тимчасово переміщені під час війни, сформувалася здатність пристосовуватися до нових умов перебування у кризовий період, щоб уміти виявляти групи ризику, які потребують допомоги спеціалістів у галузі психічного здоров’я і за потреби здійснювати профілактичні заходи [33, с.75], забезпечувати необхідну підтримку.

Проблема адаптації особистості у тимчасово переміщених осіб активно вивчається багатьма дослідниками гуманітарної сфери. Сучасні психологи І.І.Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова, В.С. Афанасенко звернули увагу на процеси психологічної адаптації в умовах воєнного конфлікту.

На жаль, вивчення адаптації тимчасово переміщених осіб залишається малодослідженою областю в психологічній науці. У той же час, вчені в галузі військової науки звертають увагу на процеси пристосування особистості до умов військової діяльності, розглядаючи їх з психолого–педагогічних поглядів. Так, Л.А. Кандибович та М.І. Дяченко визначили, що адаптація виявляється не лише в пристосуванні людини до нових умов, але й у розвиненні «фіксованих способів поведінки, що допомагають подолати труднощі» [13, с.38]. Важливим є їхній висновок про те, що успішна адаптація залежить від здатності людини досягати гармонії між внутрішнім станом і вимогами середовища [13, с.39]. На нашу думку, ця ідея має важливий соціально–психологічний аспект, зокрема у

зв'язку з особливостями саме тимчасово переміщених жінок.

Аналіз педагогічних досліджень показує, що проблему адаптації особистості у тимчасово переміщених осіб вивчають у своїх наукових працях сучасні вчені в галузі військової науки, такі як В.В. Ягупов, М.Й. Варій та інші.

Початок соціальної адаптації виникає з труднощів у мові, які зазнають особи, що тимчасово переселяються з України до інших країн. Це аспект, який привертає увагу як соціологів, так і психологів.

Відсутній аналіз соціально-педагогічного впливу всіх цих факторів на процес адаптації тимчасово переміщених жінок. Очевидно, що саме такий аналіз допоможе виявити причини порушень процесу адаптації у нових умовах для переміщених осіб і запобіжить виникненню дезадаптації.

Сучасні спеціалісти у галузі соціальної педагогіки звертають увагу на активні та пасивні способи адаптації, оскільки цей підхід дозволяє розкрити причини дезадаптації особистості. Наприклад, О.В. Безпалько стверджує, що соціальна дезадаптація є наслідком низького рівня адаптації, яка виникає через переважання пасивної її форми над активною. Іншими словами, особистість не мала можливості активно реагувати на оточуюче середовище та долати труднощі; вона переважно пасивно сприймала вплив соціального та природного середовища і не змогла адекватно усвідомити соціальні норми та методи діяльності, не встигла вчасно використати психологічні та фізіологічні ресурси. Таке розуміння дезадаптації, яке пропонують соціальні педагоги, є зрозумілим: «невідповідність соціально-психологічного і фізіологічного стану (можливостей) людини вимогам умов життєдіяльності, що, в свою чергу, перешкоджає їй адаптуватися до оточення» [27, с.7].

Деякі сучасні військові педагоги та психологи звертають увагу на проблему адаптації особистості в умовах воєнного конфлікту. Наприклад, М.І.Дяченко та Л.А. Кандибович відмічають різницю між адаптацією до мирного життя та адаптацією до умов воєнного стану, включаючи адаптацію до бойових умов. Вони уникають терміну «дезадаптація», але аналізують

порушення адаптаційного процесу в обох випадках. За їх даними, майже половина тимчасово переміщених жінок відзначає, що «процес адаптації триває довго і супроводжується погіршенням самопочуття, втратою фізичних і психологічних ресурсів» [12, с.38]. За висновками військових вчених, успішна адаптація в умовах війни залежить від індивідуальних особливостей та психологічної готовності особистості і може бути полегшена позитивним досвідом підготовки до неї. Проте автори не розглядають вплив соціального оточення на успішність адаптації військовослужбовців.

Зі свого боку, М.Й. Варій говорить про складні взаємовідносини між зовнішніми та внутрішніми контурами, які впливають на життєдіяльність особистості.

Перший контур включає такі фактори: політичні, духовні, національні, соціальні та економічні складові, які впливають на взаємодію між армією, народом і державою. Другий контур, який є внутрішнім, описує соціально-психологічні процеси, що відбуваються у військовому середовищі.

Сучасні дослідники, аналізуючи проблему адаптації тимчасово переміщених жінок, звертають увагу на те, що цей процес виявляється в різних формах їхньої діяльності. Наприклад, В.В. Рютін розрізняє психологічну, соціальну і військову адаптацію [29, с.131]. Також В.В. Ягупов зауважує, що соціальне оточення тимчасово переміщених жінок впливає на якість процесу адаптації. Це може призводити до різних типів адаптації військовослужбовців до умов військового стану – тимчасової, постійної, байдужої, ситуаційної і фрагментарної. Військовий педагог визначає психологічно-вікові, соціологічні та індивідуально–психологічні проблеми адаптації тимчасово переміщених жінок, які можуть призвести до соціальної дезадаптації. Це, в свою чергу, може призвести до порушень адаптаційного процесу особистості у тимчасово переміщених осіб, що впливає на всі аспекти їх взаємодії – «особистість – військове середовище».

К. Додд, американський етносоціолог, визначив різні стратегії міжетнічної взаємодії під час адаптації: перша стратегія передбачає

систематичну ізоляцію від чужого соціокультурного середовища; друга полягає в сприйнятті та оцінці життєвих подій через призму власних традицій і цінностей етнічної групи. Третя стратегія, відома як стратегія «сліпої асиміляції», характеризується відмовою від власних етнокультурних цінностей та повним прийняттям традицій країни перебування. Остання стратегія, за Доддом, відрізняється гнучкістю у поведінці, активним вивченням культурних атрибутів приймаючої сторони зі збереженням власного етнічного походження. В сучасний час встановлено, що найбільш успішною з точки зору міжетнічної адаптації є стратегія пошуку соціальної підтримки. Цей факт був підтверджений у дослідженнях Т. Фернхема стосовно міграції студентів у Великій Британії та Д. Уорда щодо іноземних робітників у Південній Азії.

Американський психолог Гаррі Тріандіс дослідив процес соціальної адаптації біженців та вимушених переселенців за допомогою кривої процесу адаптації вимушених мігрантів. Згідно з цією кривою, Г. Тріандіс виокремлює п'ять етапів процесу адаптації мігрантів.

1. Перший етап, відомий як «період медового місяця», характеризується емоційним підйомом, ентузіазмом та великими надіями мігрантів.

2. Коли мігранти опиняються у незвичному середовищі, відбувається поступове виявлення негативного впливу цього середовища. Це може виявлятися у відчутті дискомфорту, взаємному нерозумінні з місцевими жителями та їх неприйнятті. У результаті цього мігранти починають відчувати розчарування, збентеження, фрустрацію та депресію. На цьому етапі «чужинець» може намагатися уникати реальності, спілкуючись лише зі своїми земляками (якщо це можливо) та обмінюючись з ними враженнями.

3. Прояви дезадаптації можуть досягти критичного рівня, що виявляється у відчутті повної безпорадності. Люди, які не успішно інтегруються в нове оточення, намагаються повернутися до своєї країни. Однак у деяких випадках вимушені мігранти знаходять підтримку у соціальному середовищі та долають міжкультурні відмінності, адаптуючись до місцевих традицій, звичаїв, культури та вивчаючи мову.

4. Депресія періодично змінюється на оптимізм, почуття впевненості, людина відчуває себе більш адаптивною та інтегрованою у новому суспільстві.

5. Останній етап у системі Г.Тріандіс характеризується найвищим рівнем адаптації, що включає відносно стабільні особистісні зміни у відповідь на вимоги нового соціального середовища.

Основна мета процесу адаптації полягає в узгодженні середовища та особистості, проте досягнення цього результату не означає завершення процесу.

Загальна концепція адаптації тимчасово переміщених осіб відображає процес включення певної особи або групи у певну громадську систему або спільноту шляхом застосування уніфікації та повторення соціальної ситуації. Процес соціальної адаптації відображає активну роль свідомості індивіда (хоча деякі етапи іноді не усвідомлюються), його здатність перетворювати соціальні умови адаптації та використовувати емоційно-вольові процеси для здійснення адаптаційного механізму.

При дослідженні факторів адаптації вимушених переселенців наголошується на аналізі їхніх життєвих орієнтацій, поведінкових тенденцій на ринку праці, соціальних цінностей та можливих засобів самозахисту, а також на рівні самосвідомості стосовно власної поведінки. Формуюча адаптаційна поведінка вимушених мігрантів базується на їхній оцінці економічного стану, умов проживання в новому місці, а також на аналізі засобів забезпечення життєздатності, саморозвитку та сімейного благополуччя, а також на їхній інтернальності (релятивності до власних сил) та екстернальності (підтримки з боку держави).

У ситуації вимушеної міграції виникає ціннісна особистісна якість – мотивація досягнення, що спрямовується лише на позитивне вирішення виниклої проблеми. Вимушені переселенці та біженці формують мотивацію досягнення та, в основному, використовують конструктивні методи адаптації. Основні фактори соціальної адаптації включають:

1. Організація адаптації тимчасово переміщених осіб у нових умовах;

2. Соціальний досвід;

3. Позитивний фактор – існування минулого досвіду, який сприяв адаптації;

4. Рівень освіти;

5. Характер та умови діяльності;

6. Індивідуальні та особистісні характеристики учасників груп та колективів, методи взаємодії та взаємовпливу під час службової діяльності, рівень зрілості групи та колективу;

7. Динаміка міжособистісних відносин у групі, орієнтація на неформальні норми, які домінують у групі.

Психологи вказують на те, що під час зміни зовнішніх умов в особистості відбуваються паралельні зміни. Раніше стійкі зв'язки, які утримували людину, втрачають свою силу під впливом життєвого тиску, який швидко наростає, щоб закріпитися у світі на нових засадах. Щоб уникнути руйнівного впливу цього процесу на адаптацію, необхідно стати більш адаптивним, ніж раніше. Дестабілізація адаптаційного стану супроводжується наступними ознаками [34]:

1) падінням настрою, тривогою, занепокоєнням;

2) почуттям безсилля перед ситуацією, важкістю в адаптації до неї;

3) зменшенням результативності в щоденному житті;

4) схильністю до перебільшення негативу ситуації.

Процес самовизначення переселенців у соціокультурному середовищі відбувається поступово через взаємодію з етнічним співтовариством, позитивний вплив, який вимушені мігранти здійснюють на життєдіяльність приймаючої спільноти, особливо у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, культура. Основні показники успішної адаптації мігрантів у новому середовищі включають: інтерес та працьовитість, відданість власній праці, осмислення власної поведінки, відсутність бездіяльності при виконанні обов’язків, бажання досягти максимальної самореалізації. Кожен із цих показників адаптації вимушених переселенців та біженців відображає рівень їхньої готовності до

нових умов. Ефективність адаптації визначається високим соціальним статусом особи у місці міграції, її ступенем задоволення відносно новою системою.

Успішність адаптації залежить від різноманітних чинників, таких як характер і умови праці, індивідуальні особливості учасників групи, методи впливу та взаємодії у формальних процесах, рівень розвиненості колективу, специфіки взаємовідносин між особами, спрямованість неофіційних норм, що діють у групі, і загальної організації та структури цієї групи.

Отже, успішність адаптації визначається комплексом соціально-групових і особистісних особливостей жінок, які вимушені тимчасово переселитися, а також конкретними політичними, соціально-економічними і культурними орієнтаціями приймаючого суспільства. У такому контексті процес адаптації представляє собою послідовний процес адаптації до нового культурного оточення, поступове освоєння цінностей, норм і патернів поведінки. Повна адаптація тимчасово переміщених жінок можлива лише при досягненні соціальної та психологічної взаємодії з новими умовами проживання.

Адаптація до нових умов проживання - це складний і мультимодальний процес, що охоплює всі сторони життя та культури і має відображення на біологічних, соціальних і психологічних параметрах жінок, які тимчасово покидають країну через війну.

РОЗДІЛ 3
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА

3.1. Програми підтримки уразливих категорій жінок у прифронтовому місті (на прикладі діяльності БО «БФ «Позитивні жінки. Запоріжжя»)

З початком повномасштабного вторгнення місто Запоріжжя опинилося у прифронтовій зоні. Через це часто піддається ворожим обстрілам, внаслідок яких страждають, отримують поранення та навіть гинуть представники мирного населення.

Існує також ряд передбачуваних небезпек, які можуть виникнути через близькість до особливо небезпечних об’єктів, таких як атомні електростанції, гідроелектростанції, хімічно небезпечні підприємства, військові заводи тощо.

На жаль, з усіма подіями, які відбуваються, багато жінок, які були змушені залишити свої домівки, залишилися без роботи. Саме тому ГО «БФ «Позитивні жінки. Запоріжжя» надає соціальний супровід жінкам, які опинилися у складних життєвих обставинах, можливість пройти навчання з фінансової грамотності, профорієнтації та навичок ведення бізнесу, що полегшить підбір роботи, працевлаштування та відкриття власної справи.

Після проходження навчання жінки матимуть можливість отримати фінансову допомогу для відкриття власної справи. Для цього буде оголошено конкурс для учасників проекту. Вони матимуть можливість за підтримки консультантів написати бізнес-план і подати його на розгляд комісії.

За результатами конкурсу відбиратимуть трьох учасників, які отримають фінансову підтримку для придбання інструментів та/або матеріалів, які будуть використані ними для відкриття власної справи.

Назва проєкту: «Жінка сильна. Незламна. Незалежна.»

Діяльність та результати

Захід 1: Тренінг «Фінансова грамотність та незалежність»;

Захід 2: Вивчення навичок ведення бізнесу, відкриття власної справи; Підготовка до конкурсу, написання бізнес-плану;

Захід 3: Профорієнтаційний тренінг;

Захід 4: Конкурс на фінансування для відкриття власного бізнесу;

Захід 5: Закупівля та розповсюдження наборів гідності.

Захід 6: Збір відгуків жінок, які отримали послуги в рамках проекту, та звітування про виконану роботу.

Під час реалізації проекту проведено низку соціологічних досліджень, які допоможуть відкрити власну справу з актуальними проблемами, пов'язаними з потребами забезпечення працездатності та готовності жителів міст запорізької області.

В межах реалізації проєкту проведено фокус-групові дослідження. Група 1 – було проведено 3 фокус-групи:

1) 21 березня 2024 року, 10 учасниць за темою «Очікування від участі у проєкті»;

2) 26 березня 2024 року, 8 учасниць за темою «Оцінка задоволеності навчанням»;

3) 29 березня 2024 року, 9 учасниць за темою «Оцінка навчання та очікування після завершення проєкту».

Тематика фокус-груп покликана оцінити процес навчання та соціального супроводу в цілому, від початку та очікувань перед стартом, визначення особистої думки та оцінок жінками проміжного та завершувального етапів.

Учасниці фокус-груп:

1) жінки у віці від 20 до 60 років, які мешкають переважно у м. Запоріжжі. Також були учасниці, які проживають у Мирівській та Михайлівській громадах;

2) представляють групи ВПО; особи, які постраждали від ГЗН; особи, які мають хронічні захворювання;

3) дізнались про проєкт через месенджери, Фейсбук, знайомих та родичів;

4) всі учасниці зазначили, що мають дохід до 10,000 грн. на місяць та гостро відчувають потребу у збільшенні доходу.

Фокус-група 1 (21 березня 2024 року).

Учасницям був запропонований ряд питань щодо їх оцінки власного життя, ключових проблем, причин участі у навчанні та очікувань.

1. На прохання охарактеризувати стан власного життя зараз були отримані наступні відповіді: «все як завжди», «тривожне», «нервове», «стресу багато».

2. Щодо проблем, які найбільше турбують їх у житті, учасниці зазначили «хворіє дитина», «війна», «переживання», «намагаюсь нічого не планувати», «безпека», «багато страху».

3. Зміни, які відбулись внаслідок війни: «змушені були покинути місто», «не можемо спілкуватись, бо друзі та родичі поїхали» (до інших країн); «все змінилось, не так, як до війни», «змінилось життя в цілому», «втратила відчуття безпеки та стабільності»; «не можемо контролювати зміни, які відбуваються».

4. Як найгострішу проблеми у власному житті учасниці зазначили невисокий рівень доходу. У якості його джерела зазначили заробітну плату, державні виплати, допомогу від громадських організацій та родичів.

5. На питання щодо мети участі у проєкті очікують отримати грант на відкриття власної справи, гуманітарну допомогу та нові знання.

6. Фактором, який визначив бажання прийняти участь у навчанні, учасниці зазначили бажання самореалізації та здійснення планів, фінансової незалежності.

7. Очікують від участі у проєкті можливості отримати грантову та гуманітарну допомогу, розширення знайомств та нових знань.

8. Щодо питання, чи мають учасниці у минулому досвід такого навчання відповіли, що не мають.

Висновки:

1) негативні явища власного життя та проблеми учасниці пов’язують з війною;

2) відзначають високий рівень постійного напруження, втрату соціальних зв’язків, можливості планувати майбутнє;

3) як проблему, яка викликає постійну напругу, називають втрату якості життя та доходу, також згадують проблеми зі здоров’ям. Планують змінити ситуацію завдяки навчанню та можливості відкрити власну справу. Але в той же час орієнтовані на самореалізацію та саморозвиток;

4) відчувають потребу в отриманні додаткових послуг з юридичних, медичних та житлових питань;

5) зазначають потребу в гуманітарній допомозі.

Фокус-група 2 (26 березня 2024 року).

В ході другої зустрічі учасницям були поставлені питання щодо їх вражень від навчання та оцінки процесу в цілому:

1. На питання щодо вражень від навчання учасниці надали такі характеристики: «цікаво», «корисно», «щось нове».

2. Тренінги учасниці оцінили як доступні та цікаві. Для декотрих учасниць частина інформації не була абсолютно новою.

3. На питання щодо визначення найлегших та найцікавіших моментів у навчанні учасницям було важко відповісти. Вони зазначали, що інформація для них є новою та потребує часу для опрацювання.

4. Найважчим у навчанні для учасниць є інформація, яка стосується фінансової документації. Також відзначають як складні елементи, пов’язані з необхідністю самоаналізу та саморефлексії (визначення своїх сильних та слабких сторін, навичок, вмінь, переваг тощо) та виконанням самостійних завдань (при цьому визнають їх необхідність та корисність).

5. Учасниці відзначають, що не дуже зручними для них моментами є навчання вдень (хоча на уточнююче питання, чи відвідували б вони заняття ввечорі чи на вихідних відповіли, що там також можуть бути незручності і, мабуть, ідеального часу немає); відсутність презентацій, якими вони б могли

користуватись після завершення тренінгів; очний формат (більше звикли до заочного);

6. На питання щодо корисності знань з фінансової грамотності учасниці відповіли, що навіть якщо вони і не започаткують власну справу, але ці знання стануть їх при нагоді в повсякденному житті.

7. На питання щодо порівняння приватної справи та роботи в організації думки учасниць розділились: половина схилялась до думки, що приватна справа є кращою (гнучкий графік роботи, незалежність, більш високий дохід). Переважно це ті учасниці, які не мали у минулого досвіду ведення власної справи. Друга половина поділяє позицію, що обидва варіанти роботи є прийнятними, в залежності від ситуації та прагнень самої людини, а приватна справа вимагає дисципліни та відповідальності.

8. Переважна більшість оцінок якості навчання від учасниць – «5» (були зазначені по одному разу також «4» та «3», щодо причин були зазначені необхідність приїжджати на навчання та не дуже зручний графік).

Висновки:

1) учасниці високо оцінюють навчання та подання інформації. Відзначають, що починають відчувати, що можуть реалізувати прагнення відкрити свою справу;

2) присутні певні побоювання щодо майбутнього, але особиста справа оцінюється як цінність та інструмент, який дозволить покращити власне життя. При цьому очікування не є ідеалізованими – всі жінки зазначають, що це є відповідальність та має бути готовність працювати понаднормово;

3) орієнтовані на отримання додаткової інформації в майбутньому;

4) демонструють високу готовність звертатись до тренерів з додатковими питаннями щодо власних проєктів.

Фокус-група 3 (29 березня 2024 року).

В ході третьої фокус-групи учасницям були поставлені питання щодо їх відчуттів по завершенню навчання та оцінці його впливу на їх життя:

1. На питання щодо змін, які відчувають у собі учасниці наприкінці навчання були отримані відповіді: «добре» та «позитивно».

2. На питання щодо того, чи справдились очікування учасниць перед початком навчання, була отримана відповідь «так». Найбільш цінним зазначили можливість висловити свою думку.

3. Найголовнішим для себе учасниці вважають можливість отримати грантову допомогу та віру у свої сили, яка у них з'явилась протягом навчання та усвідомлення того, що при належній підготовці будь-який бізнес може приносити дохід.

4. На питання щодо того, які очікування не справдились, учасниці зазначили, що немає таких.

5. На питання щодо того, чи змінилось їх бачення майбутнього, була отримана позитивна відповідь від всіх учасниць. Вони зазначили, що власна справа для них є можливість мати дохід та при цьому не залежати від стереотипів роботодавців щодо жіночого віку, сімейного статусу та наявності дітей.

6. На питання про те, що вони відчувають, учасниці зазначили бажання працювати далі та впевненість у своїх силах.

7. Задоволеність від навчання була зазначена на рівні оцінки «5» (більшість учасниць); дві учасниці поставили оцінку «3» (обґрунтували не дуже зручним для себе графіком навчання).

8. На питання щодо побажань до організаторів навчання було прохання щодо представлення додаткових навчальних матеріалів.

Висновки:

1) учасниці зазначили, що відчули корисність отриманих в ході навчання знань та будуть намагатись реалізувати їх у житті;

2) щодо організації навчання були побажання щодо зміни графіку, але наприкінці була сформована позиція, що якщо є мотивація, то можна віднайти час та можливості відвідувати тренінги;

3) не можуть чітко сформувати своїх очікувань у середньостроковій перспективі після завершення проєкту, але орієнтовані на позитивні зміни;

4) зазначають, що отримали більше, ніж очікували в ході навчання, але не все готові змінювати свій стиль життя заради навчання.

3.2. Рекомендації щодо здійснення соціального супроводу уразливих категорій жінок у прифронтовому місті

Соціальна сфера приділяє увагу переселенцям і забезпечує підтримку через працівників соціального сектору. Зазначається, що ця ініціатива розвинулася після Другої світової війни і регулюється міжнародним документом «Переміщені особи», що було прийнято Міжнародною федерацією соціальних працівників у 2012 році [16, с. 179]. Документ підкреслює, що робота з переселенцями має спрямовуватися на забезпечення стабільності, подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу, розвиток соціокультурних та громадських структур, а також збільшення індивідуальної та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному розвитку. З метою успішної адаптації до нових умов життя у суспільстві, одним особам може бути достатньо отримати конкретну послугу за їхнім запитом, тоді як інші можуть бути відсічені від необхідних послуг чи ресурсів, або ж послуги, що надаються, не вирішують їхніх проблем. Основною метою соціальної роботи в таких випадках є підтримка незалежності та розвитку громад, а не тільки їх виживання. Наслідком цього є необхідність, щоб «послуги для переселенців були системними та комплексними, а не фрагментарними, і надавалися у формі комплексних послуг від організацій» [16, с. 67].

Згідно з К. Лай і Б. Толіашвілі, переміщення викликає відчуття відчуження і соціального виключення, підвищує ризики насильства, порушує соціальну екологію людини і сприяє виникненню психологічних проблем, таких як почуття беззахисності, утриманства, що неперебороно потребують

підтримки від соціальних працівників.

Соціальна адаптація до нового оточення є складним і багаторівневим процесом, що залучає всі аспекти життя та культури, відображаючись на соціальних, біологічних та психологічних параметрах.

Соціологічні теорії описують соціальну адаптацію особистості як результат взаємодії між індивідуумом (як суб'єктом соціальної активності), як системою з чіткою структурою, та її оточенням (або частиною цього оточення), виявляється у випадках змін взаємин цієї особистості з соціальним середовищем та її функціонуванням. Концептуальні підходи до соціальної адаптації мають спільну особливість: головна мета соціальної адаптації – покращення чи оптимізація (в сенсі підвищення ефективності діяльності) здатностей у відповідних умовах середовища для досягнення значних цілей, що випливають з потреб та їх осмислення.

Соціальна пристосованість особистості виражається у результаті процесу соціальної адаптації, що відображає здатність індивіда задовольняти свої потреби на прийнятному для нього рівні у конкретній ситуації та у певному соціальному контексті.

Тимчасова зміна місця перебування розглядається як набір територіальних переміщень, які проявляються у постійній або тимчасовій зміні проживання людей, часто за незалежними від них обставинами і нерідко наперекір їхнім бажанням.

Вимушений переселенець – це особа, що покинула або залишила своє місце постійного проживання через негативні наслідки збройного конфлікту, окупації, насильства, порушень прав людини, природних чи техногенних катастроф, голоду, епідемій чи надзвичайних ситуацій. Фактори адаптації для тимчасово переміщених осіб базуються на аналізі життєвих стратегій, ціннісних орієнтацій, швидкості адаптаційної поведінки на ринку праці, виявленні соціальних інтересів та визначенні параметрів певної моделі соціальної поведінки.

Вимушене переселення призводить до серйозних наслідків для

постраждалих: порушується фізичне та психічне здоров'я (з'являються фобії, енурез у дітей, невротичні прояви у дорослих), загострюються хронічні захворювання. У багатьох примусово переміщених осіб спостерігаються симптоми посттравматичного стресу (збільшена агресивність, етнічна нетерпимість) [14].

Ще однією складністю для осіб, які примусово мігрують, є криза соціальної ідентичності – різкі зміни в уявленнях особистості про себе та своє місце в соціальних відносинах. Цей процес кризи ідентичності відчули практично всі члени нашого суспільства, але для осіб, які примусово мігрують, він особливо болючий [40, с. 17]. У деяких категорій примусових мігрантів ідентичність зазнає настільки глибоких змін, що втрачає свої функції: інтегруючу – на рівні групи, і адаптивну – на рівні особистості.

Соціальні працівники, які виступають у ролі «посередників», повинні розробляти стратегії соціально-психологічної та психолого–педагогічної підтримки, спрямовані на зменшення або навіть повне усунення бар'єрів між «нашими» та «чужими». Для цього соціальні працівники повинні розвивати особливу культуру посередництва – культуру толерантності, яка сприяє прийняттю переселенців та місцевого населення одне одним.

Відповідно до Декларації про принципи толерантності, що була прийнята ЮНЕСКО в 1995 році, «толерантність» визначається як цінність і стандарт громадянського суспільства, який виявляється в праві кожного індивіда бути унікальним у громадянському суспільстві:

– забезпечення сталої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними та іншими соціальними групами;

– повага до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів;

– готовність до розуміння та співпраці з людьми, що відрізняються за зовнішністю, мовою, переконаннями і віруваннями.

Міграція та пов'язані з нею явища, до певної міри, викликають дезадаптацію та відчуття маргіналізації, впливають на процес формування особистості, створюють складні стресові ситуації, призводять до безвихідності,

спричиняють невлаштованість, бездомність та бідність.

Найбільш вразливими групами у цьому контексті є діти та жінки, які стикаються зі спектром унікальних викликів та проблем [38].

Зміна соціального статусу та оточення, адаптація до нового етнокультурного середовища, особиста й матеріальна нестабільність, значна емоційна напруженість в контексті страху відчуження, криза ідентичності – це лише частина цих проблем. Це супроводжується раптовими змінами у середовищі, що можуть викликати значні психологічні перетворення, порушення емоційно-вольової сфери, зміну у поведінці, що проявляється у:

а) порушенні психоемоційного стану здоров'я (зменшення здатності до ефективного міжособистісного спілкування; збільшення дратівливості, агресії, тривожності, втрата довіри до інших; виникнення відчуття відчуженості, самотності та власної неповноцінності; втрата здатності до розуміння дорослих);

б) поява дезадаптації.

Саме психічний стан людини, її психологічний настрій визначають можливості адаптації. Вимушеним мігрантам дуже потрібна соціально–психологічна підтримка для подолання кризових життєвих ситуацій та професійні консультації фахівців соціальної роботи.

Тому, важливо розглянути питання забезпечення першої допомоги переселеному населенню. Вирішення проблем, пов'язаних з психотравмою, вимагає не лише розвитку системи соціального захисту, мережі установ, що займаються питаннями охорони психічного здоров'я та навчання фахівців методам діагностики та психокорекції, але й у роботі зі суспільством для зміни закріплених стереотипів. Людям важливо краще розуміти психологічну травму, посттравматичний синдром і методи першої допомоги, оскільки, на жаль, травма стає невід'ємною частиною життя.

Перша психо-соціальна допомога (ППСД) – це набір заходів загальнолюдської підтримки та конкретної допомоги ближнім, які переживають страждання та потребують допомоги [45].

Першу психо-соціальну допомогу (ППСД) може надати не лише кваліфікований психолог, але і інші фахівці (в тому числі працівники соціальної сфери) або людина, яка знайома з методами ППСД.

ППСД відрізняється від професійної психо-соціальної консультації, оскільки не передбачає глибокого аналізу чи обговорення подій, що спричинили дистрес.

Основні компоненти ППСД включають:

– Ненав’язливу практичну допомогу та підтримку.

– Оцінку потреб і проблем.

– Допомогу у задоволенні нагальних потреб, таких як харчування, вода, інформація.

– Вміння слухати людей, не тиснучи на них, не примушуючи їх говорити.

– Здатність заспокоїти та підтримати людину.

– Допомогу у доступі до інформації та спілкуванні з відповідними соціальними службами.

– Захист від подальшої шкоди.

Завдання ППСД включає:

– Створення відчуття безпеки, зв’язку з іншими, спокою та надії.

– Сприяння доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки.

– Підвищення віри в можливість самодопомоги та допомоги оточуючим.

Процес примусового переміщення серйозно підриває соціальну адаптованість жінок, оскільки вони виключаються зі свого природного, звичного соціального оточення, порушуючи численні соціальні зв’язки та вступають у нове, штучно створене оточення у новому середовищі. Вимушеним переселенцям потрібно адаптуватися до нової культури, яка не завжди відповідає їхнім цінностям та традиціям, переосмислювати свій професійний статус. Цей процес викликає ряд проблем, з якими зіштовхуються тимчасово переміщені жінки: психофізіологічні, матеріальні, труднощі у професійній орієнтації. Більше того, вирішенню соціальних проблем, які виникають,

перешкоджають низка обставин: страх перед новим оточенням, зміна сфери професійної діяльності; мовний бар'єр суттєво ускладнює процес комунікації у сфері соціальної адаптації.

Сучасна практика соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками включає так звані соціальні нестандартні та стандартні форми роботи.

Традиційні методи соціальної роботи відзначаються загальноприйнятими підходами до надання допомоги, які використовуються в усіх сферах соціальної діяльності і можуть бути поділені на особистісно–індивідуальні, групові або колективні, суспільно–державні чи інституційні.

Особистісно–індивідуальний метод роботи з тимчасово переміщеними жінками передбачає вплив на особистість з метою стимуляції аналізу життєвої ситуації та сприяння її подальшому вирішенню.

Груповий або колективний метод з спрямований на прийняття групових цінностей переселенців, адаптацію до вирішення як індивідуальних, так і колективних проблем, передачу групового досвіду та підготовку до усвідомлення громадсько–державних форм допомоги.

Різноманітність групових методів соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками визначається за такими параметрами: гендерними та соціальними характеристиками, особливостями цільової аудиторії (люди з психічними розладами, вимушені переселенці, групи ризику), специфікою програм адаптації (дискусійні, консультативні), цільової спрямованості групи (навчання, професійна реабілітація, відпочинок), характером міжособистісної взаємодії учасників (дружня, конфліктна, нейтральна) та іншими.

Прикладом групової роботи є соціальна діяльність в спільноті, що передбачає спільне планування та проведення заходів, де кожен учасник може реалізувати свої можливості. Соціальна діяльність у спільноті базується на територіальних принципах (район, селище, громада) і орієнтується на різноманітні цільові групи – літні люди, молодь, домогосподарки, тощо.

Альтернативними формами соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками є різноманітні процедури дослідження та діагностики,

психотерапевтичні методи, включаючи різні форми терапії (ігротерапія, ізотерапія, кінотерапія), тренінги та соціодіагностику. Робота фахівців з соціальної сфери у центрах тимчасового проживання, адаптації та інтеграції, а також у переселенських організаціях сприяє формуванню соціальної адаптації, яка обумовлена змінами у соціальній реальності та життєвих умовах [43, с.52].

Методика соціальної роботи відображає систему принципів та методів організації роботи з вимушеними переселенцями на різних рівнях – індивідуальному, груповому та громадському. Різноманітність методів, застосовуваних у соціальній роботі, можна розподілити на дві категорії: теоретичні та практичні.

До теоретичних підходів у соціальній роботі з вимушеними переселенцями відносяться загальнонаукові методи, такі як узагальнення, аналіз, виведення від абстрактного до конкретного, індуктивний та дедуктивний методи порівняння, ідеалізація. Хоча фахівці з соціальної роботи використовують ці методи у своїй практиці неявно, вони висловлюють конкретне ставлення до вирішення практичних завдань у різних ситуаціях та обирання відповідних практичних рішень.

До практичних методів у соціальній роботі з вимушеними переселенцями та біженцями відноситься використання біографічного методу, який полягає у дослідженні особистих документів, таких як автобіографії, щоденники, мемуари. Цей метод дозволяє вивчити суб'єктивні аспекти вимушеної міграції та розуміти соціально–психологічний стан та ставлення особистості до суспільних процесів. Біографічний метод може також перетворюватися на неструктуроване інтерв'ю або звернення до свідчень близьких родичів.

Служба психологічної підтримки для тимчасово переміщених жінок функціонує як механізм підтримки різноманітності та культивування культури толерантності, а не лише як організація, що вирішує конфлікти.

Жінки, діти, люди похилого віку та особи з обмеженими можливостями стали головними жертвами, оскільки вони усі належать до вразливих категорій населення. Психологічна допомога у таких ситуаціях має бути доступною,

універсальною та багатоаспектною. Методи роботи повинні сприяти нейтралізації негативних факторів, які спричиняють низький рівень соціальної адаптації серед біженців та переселенців. Ця допомога має бути спрямована на швидку та ефективну соціальну та психологічну адаптацію.

Поєднання індивідуальної, сімейної та групової психологічної роботи є дуже важливим. У індивідуальній роботі використовується широкий спектр методів фахівця, включаючи психологічні, психотерапевтичних, психоаналітичних, соціометричних, консультаційних. У груповій роботі ефективними є методики «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія та підтримка спільнот (на місцях проживання переселенців).

Згадати можна про різні методи соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками, такі як психологічно–педагогічні, спрямовані на зміну психіки особистості, вплив на напрямок діяльності та поведінку особи, організацію пізнавальної та практичної поведінки.

Однією з основних проблем для тимчасово переміщених жінок є житлові умови. Для цієї групи людей важливим є не лише можливість безперешкодного пересування та вибір місця проживання, але й гарантія державно-правової безпеки, адаптація до умов переміщення та, звичайно ж, соціальна адаптація. Це передбачає забезпечення права на соціальне обслуговування, отримання правової, медичної, психологічної підтримки, можливість зайнятості, а також забезпечення освіти для дітей. Форми та методи соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками сприятимуть успішній реалізації прозорої та обґрунтованої державної політики та програми адаптації зазначеної категорії осіб.

Загалом, стратегії та методи соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками охоплюють не лише систему надання індивідуальної або групової допомоги для осіб, які опинилися в складних життєвих умовах через початок конфлікту, але й перетворення суспільного середовища з урахуванням потреб цієї категорії.

Специфічна адаптаційна діяльність тимчасово переміщених жінок вимагає особливого мобілізації та оптимізації їхніх зусиль у відповідь на ці зміни. В цей складний період їм потрібна підтримка спеціально підготовлених фахівців, які здатні свідомо втручатись в адаптаційний процес для внутрішньо переміщених сімей, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов: місця проживання (місто, житло), нового порядку та умов.

Загалом, успішність адаптації проявляється не лише у об'єктивно діагностованій ситуації рівноваги, в особистому відчутті задоволення соціальною обстановкою, а також у відсутності негативних емоційно-поведінкових та особистісних наслідків у майбутньому, а також у особистісному розвитку.

Важливим етапом у реалізації процесу соціальної адаптації є визначення показників та критеріїв її успішності. Серед них можна відзначити: емоційний стан в адаптивній ситуації, що переживають тимчасово переміщені жінки; позитивне порівняння з минулою життєвою ситуацією; позитивна самооцінка досягнутої адаптації; результати і досягнення; задоволення взаєминами у колективі; оптимізм та відсутність тривожності.

ВИСНОВКИ

Робота з жінками в соціальній сфері завжди була і залишається важливою, особливо у сучасних умовах воєнного стану. Основні принципи у цій роботі – запобіжність, комплексний підхід та урахування різноманітних аспектів жіночого життя. Ці завдання включають в себе реабілітацію, підтримку і розвиток. Для цього здійснюються різні види підтримки, такі як інформаційна, психологічна та корекційна допомога. Центральним у цьому підході є ідея інтеграції індивідуального підходу з різноманітними видами підтримки особистості.

Розглядання жінок як групи, яка потребує особливої уваги та підтримки, створення більш широких можливостей для їх участі в процесах управління на різних рівнях – від місцевих громад до держави, а також зменшення гендерних нерівностей – це важливі аспекти забезпечення сталого соціального розвитку.

Дискусії про роль жінки в суспільстві, її статус і місце існували завжди, проте на різних етапах історичного розвитку вони набували свої особливі акценти і характер висвітлення.

Характеристика жінок, які належать до уразливих груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб, має свої особливості, які випливають з умов примусової міграції. Ці особи часто зазнають серйозного психологічного напруження та труднощів, пов’язаних із втратою рідного дому, зміною умов проживання та невизначеністю майбутнього. Вони можуть відчувати себе відірваними та відчуженими, особливо коли стикаються з перешкодами у взаємодії або адаптації до нового оточення.

Жінки, які стикаються з складними обставинами у своєму житті, можуть мати сильну мотивацію для відновлення своєї звичної рутини, проте часто вони зустрічаються з труднощами у встановленні нових соціальних зв’язків та адаптації до змінених умов.

Ключовим елементом у цьому процесі є проведення дебрифінгу, спрямованого на рефлексію та осмислення пережитого, надання допомоги у формуванні стратегій для подолання стресових наслідків та адаптації до нових

обставин. Процедура дебрифінгу включає кілька етапів, починаючи від первинної оцінки ситуації і закінчуючи аналізом впливу події на психічний стан та розробленням стратегій для майбутнього.

Кризовий дебрифінг – це спеціальний процес, що включає підтримку у сфері соціальної та психологічної допомоги, розробку стратегій для подолання стресу та соціального супроводу для жінок, які потрапили у вразливі категорії. Його метою є швидке зменшення рівня стресу, попередження хронічних стресових реакцій та сприяння адаптації до нових життєвих умов.

Соціально–психологічний дебрифінг допомагає вчасно виявити симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), виступаючи як профілактичний захід, що може зменшити ризик його розвитку або важкості.

Застосовані під час дебрифінгу методи та техніки спрямовані на підтримку та відновлення соціально–психологічного стану жінки, допомагаючи їй адаптуватися до нових життєвих умов після травматичних подій.

Успішність адаптації залежить від сукупності соціально–групових та особистісних характеристик тимчасово переміщених жінок, а також від політичних, соціально–економічних та культурних умов суспільства, що їх приймає. Адаптаційний процес можна розглядати як вхід у нове культурне середовище, поступове освоєння його цінностей, норм та моделей поведінки. Повноцінна адаптація тимчасово переміщених жінок можлива лише за умови досягнення соціальної та психологічної інтеграції з новим середовищем проживання.

Адаптація до нового середовища проживання являє собою складний і багатогранний процес, що впливає на всі аспекти життя та культури, і відображається на біологічних, соціальних і психологічних характеристиках тимчасово переміщених жінок під час війни.

Методологія соціальної роботи відображає набір принципів та підходів до організації взаємодії з жінками на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях.

Форми та методи соціальної роботи з тимчасово переміщеними жінками

включають не лише систему надання індивідуальної чи групової підтримки для тих, хто опинився в складних життєвих обставинах через війну, а й трансформацію суспільного середовища відповідно до їхніх потреб та вимог.

Адаптаційна діяльність тимчасово переміщених жінок вимагає особливої мобілізації та оптимізації їхніх зусиль для успішної інтеграції у нові умови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балакірєва О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *Вимушені переселенці в Україні : питання термінового та середньострокового реагування* : мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). URL: http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html (дата звернення: 23.01.2024).

2. Блинова О. Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. IX : *Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. Вип. 9. Київ : Талком, 2016. С. 58 – 66.

3. Богучарова О. І. Копінг-стратегії як фактор «позитивної» адаптації вимушених мігрантів. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : Психологія. 2016. Випуск 22. С. 27-36.

4. Варбан Є. О. Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 8. С. 7–9.

5. Венгер О. П. Особливості депресивних розладів у емігрантів та реемігрантів. *Медична психологія*. 2015. Т. 10, № 2. С. 27– 30.

6. Володько В. В. Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів / В. В. Володько, О. А. Ровенчак. *Вісник Львівського університету. Сер. Соціологія*. 2008. Вип. 2. С. 182 – 210.

7. Гаєва Н. П. Взаємодія органів державної влади та об’єднань громадян. *Держава і право* : зб. наук. пр. *Юридичні і політичні науки*. Вип.17. Київ, 2002. С. 88 – 92.

8. Гаєва Н. П. Конституційні основи об’єднань громадян в Україні. *Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика* : монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. Київ : А.С.К., 2003. 212 с.

9. Гаєва Н. П. Проблеми правового забезпечення діяльності громадських організацій. *Правова держава*. Вип.11. Київ : Юридична книга,

2000. С. 32 – 34.

10. Грабовська І. Проблеми і перспективи жінки в сучасній українській політиці. *Сучасність*. 2001. № 6. С. 54-59.

11. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2002. 168 с.

12. Донченко О. Адаптаційний невроз як ознака нашого часу. *Соціальна політика на Україні та сучасні стратегії адаптації населення* : зб. наук. пр. Київ : НВФ «Студцентр» ; Ніка-Центр, 1998. С. 37 – 47.

13. Дьоміна Л. Д., Ральникова І. А. Психологічне здоров'я та захисні механізми особистості. Київ, 2015. 357 с.

14. Завацька Н. Є. Особливості функціонування інтраперсональних складових адаптаційного потенціалу особистості в кризові періоди. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. пр. Луганськ, 2011. № 2 (26). С. 12–19.

15. Злобіна О. Г. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович. Київ : Стилос, 2001. 238 с.

16. Іванова О. Л. Соціальна політика : теоретичні аспекти. Київ : Академія, 2003. 230 с.

17. Кейс-менеджмент внутрішньо переміщених осіб : методичні рекомендації / авт.-упор. : Гусак Н. Є. Київ, 2015. 62 с.

18. Коваленко А. Б. Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи / А. Б. Коваленко, К. С. Безверха. *Український психологічний журнал*. 2017. № 1 (3). С. 48 – 62.

19. Ковалішина Н. П. Витоки, умови виникнення та етапи розвитку жіночого руху в Україні. *Збірник наукових праць УАДУ*. 2011. Вип. 1. С. 72 – 77.

20. Ковалішина Н. П. Жіночий рух у системі громадянського суспільства : зарубіжний досвід. *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні* : матеріали наук-практ. конф. за міжнар. участю. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. С. 95-99.

21. Ковалішина Н. П. Жіночий рух України – важливий чинник розбудови громадянського суспільства. *Вісник УАДУ*. 2001. № 2. С. 260-268.

22. Ковалішина Н. П. Жіночі громадські організації : регіональні аспекти та базові моделі діяльності. *Збірник наукових праць УАДУ*. 2000. Вип. 2. Ч. І. С. 101-106.

23. Ковалішина Н. П. Міська підтримка розвитку «high-tech»-технологій. *Проблеми інноваційного розвитку територій* : матеріали міжнар. наук.- практ. семінарів. Київ : НДІСЕП, 2005. Вип. 1. С. 130-138.

24. Ковалішина Н. П. Паритетна взаємодія органів державної влади й громадських організацій – запорука розвитку гендерної демократії в Україні. *Збірник наукових праць УАДУ*. 2001. Вип.2. С. 214-222.

25. Ковалішина Н. П. Роль жіночих громадських організацій у процесі реформування політичної системи України. *Ефективність державного управління в контекстні глобалізації та євроінтеграції* : матеріали наук- практ. конф. за міжнар. участю : у 2 т. Київ : Вид-во НАДУ, 2003. Т. 1. С. 455-457.

26. Кокун О. М. Психофізіологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.

27. Кордунова Н. О. Психологічний супровід в кризових ситуаціях та адаптація в особливих умовах : методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять. Луцьк, 2019. 54 с.

28. Лазос Г. П. Особливості надання психологічної допомоги переселенцям з Криму. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [ред. кол.: С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]: *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. Київ : Логос, 2014. С. 145 – 152.

29. Ліпатов І. І. Психологічна адаптація військовослужбовців до бойової діяльності : навч. посіб. / І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова, В. С. Афанасенко. Харків : ХВУ, 2009. 148 с.

30. Луппо С. Є. Психологія екстремальних та кризових ситуацій : навч.

посіб. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ – друк», 2010. 96 с.

31. Максименко О. М. Організаційно-правове забезпечення форм співпраці громадських організацій та органів місцевого самоврядування. *Правова держава* : щорічник наукових праць ІДП НАН України. Вип. 13. Київ, 2012. С. 47-49.

32. Новічков Г. В. Громадські об'єднання і рухи. *Політологія* : підручник / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., перероб і доп. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. С. 286-295.

33. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник: у 2-х кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. Київ : Либідь, 2006. 560 с.

34. Органи державної влади України : монографія / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2012. 335 с.

35. Особливості психічного стану внутрішньо переміщених осіб (структура та вираженість психопатологічних порушень) / Н. О. Марута, І. О. Явдак, С. П. Колядко [та ін.]. *Медична психологія*. 2019. № 3. С. 40–44.

36. Офіційний сайт державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 29.04.2024).

37. Попередній аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) / Регіональне представництво УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні, жовтень, 2014. URL: http://unhcr.org.ua/attachments/article/1232/ IDPUKR.pdf (дата звернення: 29.01.2024).

38. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. [та ін.]; за ред. Волинець Л. С Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

39. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених. *Український соціум*. 2015. №2 (53). С. 65-72.

40. Стець В. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації мігрантів до нових умов життя. *Проблеми гуманітарних наук. Серія*

«Психологія». 2016. Випуск 39. С. 16-25.

41. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4(59). С. 57-68.

42. Фурман А. В. Основи гендерної рівності : навч. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 168 с.

43. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 197 с.

44. Хаустова О. О. Психосоціальна реабілітація : проблеми і шляхи вирішення. *Архів психіатрії*. 2015. Т. 21, № 2. С. 36–42.

45. Чуйко О. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб / О. Чуйко, А. Голотенко. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія».* Київ, 2017. № 1-2. С. 146 – 150.

46. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

47. Шльонська О. О. Розгляд поняття «адаптація» з погляду системного підходу. *Актуальні проблеми психології. Том ІІІ: Консультативна психологія і психотерапія* : зб. наук. пр. / Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2013. Вип. 9. С.289-295.

48. Ярош О. Структуризація жіночих організацій України. *Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія»*. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. Вип. 14. С. 232–243.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Макайя Олена Анатоліївна, студентка 5 курсу, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: makayalena@yahoo.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальний супровід уразливих категорій жінок в умовах прифронтового міста» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Макайя О.А.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Маловічко О.В.